

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav asijských studií

Bakalářská práce

Anna Hotmarová

Ostrovky v deltách bangladéšských řek: čary a jejich význam
Islands in the river deltas of Bangladesh: chars and their significance

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Martinu Hříbkovi, Ph.D. za cenné rady a trpělivost při vedení této práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Táboře dne 1. 1. 2021

Anna Hotmarová

Abstrakt:

Tato práce se zabývá fenoménem takzvaných čarů, tedy říčních ostrovů, které v relativně krátkém časovém horizontu vznikají a zanikají v deltách indických a bangladéšských řek, a jsou projevem tamějšího geologicky nestabilního prostředí. Studovanou oblastí je Bangladéš. Práce charakterizuje čary v kontextu souvisejících přírodních jevů, popisuje osídlení Bengálské delty a její proměny v průběhu dějin, a v neposlední řadě se zaměřuje na životní podmínky a způsob života obyvatel čarů, jejichž popis doplňuje rozbořem proměn vlastnických práv na území současného Bangladéše.

Abstract:

This thesis deals with the phenomenon of chars, riverine islands that emerge in the deltas of Indian and Bangladeshi rivers and subsequently erode in short span of time as a result of the geologically unstable local area. The thesis focuses on Bangladesh. It characterizes chars in the context of related natural events, describes the process of settlement in the Bengal delta and changes the delta underwent in the course of history, and it also focuses on the char-dwellers' life condition and way of life, the description of which is completed with an analysis of the ownership rights' transformations in the region of contemporary Bangladesh.

Klíčová slova: čar, Bangladéš, ostrov, delta, eroze, životní prostředí, zranitelnost

Keywords: char, Bangladesh, island, delta, erosion, environment, vulnerability

OBSAH

POZNÁMKA K PŘEPISŮM	14
ÚVOD	8
1. CHARAKTERISTIKA ČARU	10
1. 1. DEFINICE ČARU	10
1. 2. VZNIK ČARU	11
1. 2. 1. <i>Prostředí vzniku čarů</i>	11
1. 2. 2. <i>Proces vzniku a zániku čaru</i>	13
1. 3. ČARY V KONTEXTU DALŠÍCH PŘÍRODNÍCH JEVŮ	15
1. 4. ČARY JAKO MÍSTO K ŽIVOTU	16
2. OSÍDLENÍ ČARŮ A VLASTNICKÁ PRÁVA V PRŮBĚHU BENGÁLSKÝCH A BANGLADÉŠSKÝCH DĚJIN	17
2. 1. OSÍDLENÍ BENGÁLSKÉ DELTY, PŘÍRODNÍ PODMÍNKY A PROMĚNY ŘEK	17
2. 2. VLASTNICTVÍ PŮDY A SOUVISEJÍCÍ JEVY V PRŮBĚHU BENGÁLSKÝCH A BANGLADÉŠSKÝCH DĚJIN	21
2. 2. 1. <i>Permanent Settlement Act</i>	22
2. 2. 2. <i>Bengal Alluvion and Diluvion Act</i>	25
2. 2. 3. <i>Bengal Tenancy Act</i>	26
2. 2. 4. <i>East Bengal State Acquisition and Tenancy Act</i>	27
2. 2. 5. <i>Vlastnická práva v Bangladéši</i>	29
3. POPIS ŽIVOTA V PROMĚNLIVÉM PROSTŘEDÍ ČARŮ	31
3. 1. SOCIÁLNÍ STRUKTURA.....	31
3. 2. CHARAKTERISTIKA ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK A ZPŮSOBU ŽIVOTA V OBLASTI ČARŮ	33
3. 2. 1. <i>Přírodní rizika</i>	35
3. 2. 2. <i>Způsob obživy</i>	36
3. 2. 3. <i>Přístup ke zdravotní péči a vzdělání</i>	38
3. 2. 4. <i>Postavení žen</i>	40
3. 3. VLASTNICKÁ PRÁVA A SOCIÁLNÍ KONFLIKTY	41
3. 4. MIGRACE A VYSÍDLOVÁNÍ	44
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÝCH BENGÁLSKÝCH VÝRAZŮ	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52

POZNÁMKA K PŘEPISŮM

Pro zjednodušení a zachování souvislosti textu upřednostňujeme používání české populární transkripce, která se řídí běžnými zásadami uplatňovanými v české odborné i populární literatuře. Při prvním výskytu slova v textu pak pro přehlednost v závorce uvádíme příslušné slovo v bengálštině, a zároveň jeho anglický ekvivalent (tak, jak ho uváděla konzultovaná literatura).

Anglické názvy zákonů a nařízení ponecháváme v angličtině, při prvním výskytu daného výrazu v závorce uvádíme překlad autorky práce.

Celkový seznam všech použitých bengálských výrazů včetně jejich vědecké transliterace, českého populárního přepisu a anglických ekvivalentů, je možné nalézt na konci práce.

ÚVOD

Tato práce se zabývá fenoménem takzvaných *čarů*, což jsou říční ostrovy v deltách velkých indických a bangladéšských řek. Klade si za cíl popsat tento fenomén z více různých hledisek, a to zejména z hlediska geomorfologického, historického a společenského. Práce nemá být výčtem veškerých témat a problémů, které se s *čary* pojí, ale spíše uceleným přehledem tématu, které v české literatuře dosud není příliš zpracováno. Tato práce vychází především z děl zahraničních autorů, kteří se problematice *čarů* věnují.

Čary nalezneme v Indii i v Bangladéši, ale pro oblast Bangladéše jsou typičtější, proto se v této práci věnujeme *čarům* v oblasti Bangladéše a jen výjimečně zahrnujeme i oblast Indie (například v případě historického přehledu, kdy spolu osudy současného Bangladéše a indického svazového státu Západní Bengálsko byly úzce spjaty).

Práce je rozdělena na tři kapitoly. První kapitola je především přehledem, který se snaží *čary* charakterizovat. Rozebírá je především z již zmíněného geomorfologického hlediska a snaží se stručně nastínit problémy, které se s životem na *čarech* pojí. Navazující kapitoly pak některé z těchto nastíněných problémů rozebírají více do hloubky.

Druhá kapitola se zaměřuje na *čary* z hlediska historického. Rozebírá několik různých aspektů, a to dějiny osídlení bengálské delty a proměny vlastnických práv v Bengálsku a v Bangladéši. Cílem je ilustrovat, odkud pramení některé z problémů současných obyvatel *čarů*, kterým se následně věnujeme ve třetí kapitole, spíše než se snažit o podrobný rozbor vlastnických práv v Bengálsku a Bangladéši. Stejně tak nemá jít o vyčerpávající výčet všech relevantních zákonů a nařízení, ale spíše vybrané příklady, které utváří komplexní obraz některých z problémů současné Bangladéše. V této kapitole se stručně věnujeme i proměnám řek a přírodních podmínek v průběhu dějin.

Třetí kapitola se věnuje *čarům* ze společenského hlediska. Popisuje tak životní podmínky obyvatel *čarů* a jejich způsob života, případně problémy, se kterými se běžně potýkají, a které jsou pro jejich život charakteristické. Zase nemá jít o podrobný

výčet, jako spíše přehled různých témat, o kterých můžeme v souvislosti s životem na *čarech* hovořit.

1. CHARAKTERISTIKA ČARU

1. 1. DEFINICE ČARU

Bengálský termín *čar* či *čará* (bengálsky চর či চড়া; anglicky *char*), případně *čarbhúmi* (bengálsky চরভূমি; anglicky *charbhumi*), označuje pevninu, která se nově objevuje v korytě řeky.¹ Pro označení tohoto fenoménu se ale používají i četné další termíny, jako říční ostrov, ostrov či ostrov, který se nově objevil (*riverine land, island* či *newly-emerged land*).² Obvykle jsou *čary* tvořeny pískem a naplaveninami a patří k charakteristickým prvkům bengálské a bangladéšské krajiny. Jsou jedním z projevů tamějšího geologicky nestabilního prostředí a typicky vznikají a zanikají v relativně krátkém časovém horizontu, který může zahrnovat jednotky až desítky let.

Mezi *čary* můžeme rozlišit *čary* ostrovní, *dvípečary* (bengálsky দ্বীপচর; anglicky *island char*), které jsou po celý rok ze všech stran obklopené vodou, a *čary* za normálních odtokových podmínek (hladina vody v řece není zvýšená například v důsledku záplav) spojené s pevninou (bengálsky প্রধান ভূভাগের সঙ্গে সংযুক্ত চর; anglicky *attached char*).^{3,4} Stejně tak se rozlišují *čary*, které se tvoří v říčních oblastech (*riverine char*), a *čary*, které vznikají v přímořských oblastech (*coastal char*).⁵

Z geomorfologického hlediska můžeme *čar* popsat jako písčinu, jesep či říční ostrov. Některé z těchto písčín se nachází na březích řek, jiné se tvoří přímo v korytu řeky a rozdělují tak její tok. Jsou jedním z výsledků běžných geomorfologických procesů, které v souvislosti s tokem řeky probíhají. Sedimenty v podobě písku a bahna řeka nese již z hor a ukládají se po cestě na jejích březích, což často bývá způsobeno

¹ LAHIRI-DUTT, Kuntala a Gopa SAMANTA. Dancing with the river: people and life on the Chars of South Asia. New Haven: Yale University Press, 2013. ISBN 9780300188301.. str. 1

² ISLAM, M. Rezaul. Climate Change, Natural Disasters and Socioeconomic Livelihood Vulnerabilities: Migration Decision Among the Char Land People in Bangladesh. *Social Indicators Research*. 2017, 136(2), 575–593. str. 575

³ SARKER, Maminul Haque, Iffat HUQUE, Mustafa ALAM a Rob KOUDSTAAL. Rivers, chars and char dwellers of Bangladesh. *International Journal of River Basin Management*. 2003, 1(1), 61–80. str. 67

⁴ Viz obr. č. 1

⁵ ISLAM, 2017. str. 575–576

vahou sedimentů anebo zpomalením toku řeky, která pak kvůli nánosu půdy mění své koryto nebo se větví ve více ramen.⁶

1. 2. VZNIK ČARU

1. 2. 1. PROSTŘEDÍ VZNIKU ČARŮ

Územím Bangladéše protékají tři velké řeky: Ganga, Džamuna a Meghna. Džamuna je dolní tok Brahmaputry, dolní tok Gangy je v Bangladéši nazýván Padmá. Džamuna se stéká s Gangou a tvoří její dolní tok, Padmu. Ta se následně stéká s Meghnou a coby Meghna se pak vlévá do Bengálského zálivu.⁷ Oblast delty těchto velkých řek se nazývá delta Gangy či Bengálská delta.

Celé povodí těchto řek pokrývá území o rozloze 1 650 000 km², což je oblast jedenáctkrát větší než samotný Bangladéš. Povodí Gangy je nejrozsáhlejší, ale zase v něm bývají nejmenší srážky. Naopak povodí Meghny je nejmenší, ale zase mívá největší srážky.⁸ Džamuna pak má z těchto tří řek nejrozsáhlejší území pokryté *čary*.⁹

Krajina delt velkých řek na území Bangladéše je rovinou, kterou se proplétá nesčetné množství vzájemně se křížících říček. V období monzunů se pak jejich hladina zvedá a mění tyto jindy poměrně klidné vodní toky v ničivé proudy. Některé z řek s sebou nesou velké nánosy písku a bahna, z nichž pak nahromaděním mohou vznikat *čary*. Množství těchto naplavenin je dáno snadno se tříštící půdou Himálaje (dílem tektonické aktivity), kterou s sebou pak řeka odnáší, silnými monzunovými dešti, díky kterým se řeka mohutně rozvodní, a absencí jezer a vodních nádrží, kde by se voda a naplaveniny mohly zadržet. Proud vody se zpomalí až na planinách v okolí delty Gangy, kde se bahno a písek začnou usazovat a vzniknou *čary*, či řeka úplně změní koryto.¹⁰ Větší sedimentace a vytlačování vody z koryta řeky pak vede k záplavám, obzvláště v období monzunů, a postupné změně říčních koryt.¹¹

Charakteristicky velké množství vody v regionu je dáno jednak vodou z tajícího sněhu a ledu, která na jaře přiteče z Himálaje, jednak monzunovými dešti. Tyto

⁶ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 31–32

⁷ Viz obr. č. 2

⁸ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 64

⁹ Ibid. str. 73

¹⁰ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 8–9

¹¹ ZAMAN, Muhammad Quasim. Social Structure and Process in Char Land Settlement in the Brahmaputra-Jamuna Floodplain. Man. 1991, 26(4), 673–690. str. 674

letní monzuny přichází od června do října a obvykle přináší srážky mezi 1500 a 3000 mm, kdy na východě indického subkontinentu bývají silnější. Ačkoliv území Bangladéše pokrývá pouze 8 % celkového povodí Gangy a Brahmaputry, mohou tyto deště značně ovlivnit množství vody v řekách a záplavy v poměrně rozlehlém regionu. Naopak silné deště v severní, centrální a západní Indii mohou způsobit povodně v Bangladéši, i když budou tamní srážky pouze průměrné.¹²

Asi 60 % rozlohy Bangladéše se nachází méně než 6 metrů nad hladinou moře, což spolu s rozsáhlými deltami řek a četnými záplavami znamená, že velká část území je neustále pod vodou. To přispívá k procesům eroze a sedimentace.¹³ Bangladéš je také zemí neustále ohroženou monzuny a přírodními katastrofami. I když jsou cyklóny samy o sobě ničivé, nebezpečný je také bouřlivý příliv a záplavy, které v jejich důsledku vznikají.¹⁴ Bangladéš negativně ovlivňuje i klimatické změny a v jejich důsledku se zvyšující hladiny moří.¹⁵ Zároveň se ale jedná o jednu z nejhustěji osídlených zemí na světě.¹⁶ Pro srovnání: hustota obyvatelstva v České republice byla k 1. 1. 2019 135 obyv./km²,¹⁷ v Bangladéši byla hustota obyvatelstva v roce 2018 1240 obyv./km².¹⁸ Hustota obyvatelstva v oblasti *čarů* je pak poloviční, v oblasti *čarů* tam žije asi 600 000 lidí.¹⁹

Pro popis krajiny, kde se *čary* vyskytují, někteří autoři používají slovní spojení *hybridní prostředí*. Naznačují tak, že *čary* nejsou pouze ostrovy v řekách, ale jedná se o unikátní nestabilní prostředí, kde neexistují jasné hranice mezi souší a vodou, a jež je charakterizováno velkou proměnlivostí. Vodu a pevninu vnímáme jako dvě naprosto

¹² HAQUE, Chowdhury Emdadul a Muhammad Qasim ZAMAN. Coping with Riverbank Erosion Hazard and Displacement in Bangladesh: Survival Strategies and Adjustments. *Disasters*. 1989, 13(4), 300–314. str. 84 – 85

¹³ FELDMAN, Shelley a Charles GEISLER. Land expropriation and displacement in Bangladesh. *The Journal of Peasant Studies*. 2012, 39, 971–993. str. 978

¹⁴ LEIN, Haakon. Hazards and forced migration in Bangladesh. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*. 2000, 54(3), 122–127. str. 122

¹⁵ FELDMAN, GEISLER, 2012. str. 976

¹⁶ LEIN, 2000. str. 122

¹⁷ Rozloha území, počet obyvatel, hustota obyvatelstva a počet obcí podle krajů a okresů k 1. 1. 2019. In: Český statistický úřad [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/121739374/130055200101.pdf/880458e9-8dd9-4583-adb3-72eec8beb356?version=1.1>

¹⁸ Population density (people per sq. km of land area) – Bangladesh. In: World Bank Open Data [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?locations=BD>

¹⁹ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 61–71

oddělené entity, nestálé prostředí *čarů* nás ale nutí tento koncept přehodnotit. Naplavený písek a bahno tvoří ostrůvky nad hladinou, tedy souš, ale zároveň jsou tyto kousky země neoddelitelnou součástí říčních oblastí a řek samotných. Nejsou pevninou, ale ani je nemůžeme označit za vodu. Jsou přirozenou součástí naplaveninových oblastí, ale zároveň výsledkem zásahů člověka v době koloniální a post koloniální.²⁰

1. 2. 2. PROCES VZNIKU A ZÁNÍKU ČARU

Čary vznikají různými procesy v závislosti na tom, v jaké části toku řeky se nachází, a zdali se jedná o řeku s meandry či rameny. Obecně ve vrchní části toku bývají *čary* tvořeny hrubšími materiály než ve spodní části toku, a řeky s rameny mají větší pravděpodobnost vzniku ostrovních *čarů*.²¹

Vznik *čaru* začíná nánosem písku, který připomíná písečné vlny. Jejich výška není ovlivněna výškou hladiny řeky, ale ke konci období záplav se hladina řek snižuje a tím se přibližuje dnu řeky. Písečné vlny se pak spojují ve větší útvary a mohou dát vzniknout *čarům*.²² Zpočátku je tak *čar* tvořen pískem, který je zhruba stejně hrubý jako písek na dně řeky. Teprve až když se *čar* dostatečně zvětší a dosáhne na úroveň hladiny při běžných záplavách, začne se nad pískem usazovat i bahno a jíl a vzniká tak půda pro možnou kolonizaci tamější flórou. Čím je pak *čar* starší, tím výše nad hladinu vody dosahuje, a tím více se jeho hmotnost blíží hmotnosti okolní naplaveninové půdy. Tento proces sedimentace může být přerušen následnou erozí samotného *čaru*.²³

Pro naplaveninové řeky je eroze břehů a sedimentace běžným úkazem. Intenzita těchto procesů ale závisí na charakteristikách jednotlivých řek, jako je materiál břehů, změna hladiny vody, rychlost proudu a množství sedimentu ve vodě. Stejně tak dochází k různým procesům v řece, která tvoří meandry, a v řece, která tvoří ramena. V meandrující řece dochází k erozi na vnějších březích a k usazování na vnitřních březích. V řece, která má četná ramena, nemusí být eroze spojena se sedimentací a oba procesy mohou probíhat na obou březích řeky.²⁴

²⁰ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 7–8

²¹ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 67

²² HAQUE, 1997. str. 129

²³ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 67

²⁴ Ibid, 2003. str. 65

Na spodním toku řek se tedy v *čarech* usazuje i jíl. Jen během několika let se pak *čar* díky teplému a vlhkému klimatu mění v úrodnou půdu, kterou rychle kolonizuje například *Saccharum spontaneum*, rostlina z rodu třtinovníků typická pro oblast Indie. Hustý porost této traviny může urychlit proces usazování jílu a rozkládající se rostliny do půdy dodávají humus. Tato rostlina obvykle kolonizuje vznikající *čary* samovolně, ale setkáme se i s případy, kdy ji tam lidé vysadí záměrně k urychlení procesu konverze půdy na půdu vhodnou k obdělávání. Následně se dá využít ke stavbě střech domů, plotů, jako palivo či píce pro dobytek. Při povodních jí pak vesničané podkládají hospodářská zvířata a umožňují jim tak zůstat pokud možno co nejvíce nad hladinou. Někteří obyvatelé *čarů* ji také prodávají na souši a tímto způsobem si vydělávají na svou obživu.²⁵ Na starších *čarech* pak mohou začít růst i ovocné a další stromy, např. mangovníky, banánovníky či bambus.²⁶

Délka životního cyklu *čarů* se může lišit, ale obecně nebývá příliš vysoká. Například výzkum na konci 20. století na řece Jamuně ukázal, že necelé dvě třetiny jejích *čarů* nevydrží déle jak 6 let. Životní cyklus delší než 27 let pak připadal pouze na 2,2 % jejích *čarů*.²⁷

Stejně náhle jako se *čar* objeví může i zaniknout. Na svědomí to mívají procesy spojené s erozí břehů řek, které Abrar a Azad ve své studii rozdělili na tři typy: *čápá bhángá*, *bhángá* a *hánrijá bhángá* (bengálsky চাপা ভাঙ্গা, ভাঙ্গা a হাঁড়িয়া ভাঙ্গা; anglicky *chapa bhanga*, *bhanga* a *hanria bhanga*). K *čápá bhángá* obvykle dochází v období monzunů a řeka vždy odnáší jen menší kusy půdy, které mohou mít velikost golfového míčku až dvou metrů. V případě tohoto typu eroze mají obvykle obyvatelé *čarů* dostatek času se přesídlit a zachránit i většinu svého majetku. Při *bhángá* může řeka během pár minut odnést půdu až o rozloze jednoho či dvou akrů a stejně tak při *hánrijá bhángá*, kdy spodní proud vody nejprve naruší písčitou vrstvu *čaru* a pak zničehonic odnese velký kus půdy, mají lidé velmi omezenou šanci přežití či záchrany svých věcí. Kromě těchto tří hlavních typů rozeznávají obyvatelé *čarů* i další, např.

²⁵ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 69–71

²⁶ Ibid. str. 71

²⁷ Ibid. str. 69

niši bhángá (bengálsky নিশি ভাঙ্গা; anglicky *nishi bhanga*), kdy k uvolnění půdy následkem eroze dochází v noci.²⁸

1. 3. ČARY V KONTEXTU DALŠÍCH PŘÍRODNÍCH JEVŮ

Oblast delt velkých řek byla vždy velmi úrodná díky příjemnému tropickému klimatu s mírnými zimami a dostatečné zásobě vody a vlhka. Zároveň ji ale, jak jsme již uvedli výše, ohrožují četné přírodní jevy a katastrofy. Monzunové deště a související záplavy sice přináší dostatek vody, díky kterému se v této oblasti může například pěstovat rýže, ale příliš velké množství srážek se může stát i problematickým. Rozvodnění řek při monzunech může způsobit, že řeka změní svůj tok a zabere tak půdu, která by se jinak mohla zemědělsky využít. Umístění oblasti v Bengálském zálivu ji navíc činí zranitelnou tropickými cyklóny či příbojovými vlnami.²⁹ Celou oblast také negativně ovlivňují klimatické změny a související jevy, jako je zvyšování hladiny moří či větší výskyt výše zmíněných přírodních katastrof. Mezi další průvodní jevy klimatické změny pak může patřit i nedostatek jídla, nepravidelné srážky a nízký výnos zemědělských plodin.³⁰

Všechny tyto jevy ovlivňují i *čarové* oblasti. Pro ně je navíc specifická i velká zranitelnost povodněmi a erozí³¹, které souvisí především s posunem toků řek, jejich rozvodněním a srážkami. Záplavy jsou velmi důležité pro tamější způsob zemědělství, ale velmi záleží na jejich rozsahu, zdali jejich vliv bude pozitivní či negativní. Povodně obvykle přichází spolu s monzunovými dešti, ale ne vždy jimi jsou podmíněny a mohou přijít i v jiném období; eroze je pak poměrně nepředvídatelný jev (i když se na základě stavu břehů řeky dá odhadnout, které oblasti jí jsou postiženy). To značně komplikuje situaci obyvatel *čarů*, kteří vlivem těchto jevů mohou přijít o úrodu či obydlí, a je pro ně velmi náročné se těmito přírodními rizikům nějakým způsobem bránit.³² Právě povodně, eroze a s nimi související škody mohou být příčinou časté migrace obyvatel *čarů*, které se budeme více věnovat dále.

²⁸ ABRAR, Chowdhury Rafiqul a Sayed Nurullah AZAD. Coping with Displacement: Riverbank Erosion in Northwest Bangladesh. Dhaka: Rangpur Dinajpur Rural Service and North Bengal Institute, 2003. str. 17–18

²⁹ HAQUE, 1997. str. 8–9

³⁰ ISLAM, 2017. str. 576–585

³¹ Viz obr. 3 a 4

³² HAQUE, 1997. str. 11–28

1. 4. ČARY JAKO MÍSTO K ŽIVOTU

Způsob vzniku a následně i zániku *čarů* je činí jedním z nejméně stabilních, nejvíce riskantních a až nebezpečných prostředí pro život.³³ Sice nabízí novou půdu k osídlení, ale život na těchto ostrůvcích je tvrdý. *Čary* často nebývají spojené s pevninou a hrozí jim záplavy a další eroze, které značně ohrožují životy jejich obyvatel a jejich majetek. Lidé je i přesto obývají, ale hustota zalidnění je v těchto oblastech asi o polovinu menší než průměrná hustota zalidnění v Bangladéši. Právě tento demografický tlak může být jedním z důvodů, proč lidé život v oblasti *čarů* volí.³⁴ Jedná se ale obvykle o velmi chudé lidi, kteří žádnou jinou půdu, a tedy ani moc jiných možností nemají.³⁵ Usazení v této oblasti značně komplikují i klimatické změny, zvyšující se hladina moří, cyklóny a další vlivy, které ovlivňují stabilitu *čarů*.³⁶

Díky tomu, že se *čary* v korytech řek objevují a zase mizí, bývá problematické určování jejich vlastníků. Leží tak v šedé zóně hospodaření s půdou a majetkem a jejich nestálost představuje překážku pro jakékoliv snahy o podporu jejich obyvatel. Ty Lahiri-Dutt a Samanta nazývají *choruas*, v bengálštině jsou pak nazýváni চরবাসী, চরের বাসিন্দা či চরের মানুষ, tedy *čarbásí*, *čarer básindá* či *čarer mánuš*.³⁷ Tito lidé se neustále potýkají s nástrahami nepředvídatelného a nejistého prostředí *čarů* a musí mu přizpůsobovat svůj životní styl. *Čar* se téměř nikdy nemůže stát jejich trvalým bydlištěm, ale v tomto prostředí často setrvávají. Jejich styl života nazývají Lahiri-Dutt a Samanta *dancing with the rivers*, tedy „tanec s řekami“.³⁸

³³ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 14

³⁴ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 61

³⁵ FELDMAN, GEISLER, 2012. str. 978

³⁶ Ibid. str. 973

³⁷ Pro účely této práce budeme nadále užívat termínu *čarbásí*.

³⁸ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 18

2. OSÍDLENÍ ČARŮ A VLASTNICKÁ PRÁVA V PRŮBĚHU BENGÁLSKÝCH A BANGLADÉŠSKÝCH DĚJIN

V této kapitole používáme několik pojmů. Prvním z nich je Bengálsko a označuje geografickou oblast zahrnující Západní i Východní Bengálsko. V případech, kdy je potřeba z této geografické oblasti vymezit část, ve které se nachází delty velkých řek, používáme termín Bengálská delta, která je též známá jako delta Gangy. A nakonec hovoříme o Pákistánu, Východním Pákistánu či Bangladéši, kdy tyto pojmy označují státní a geografické celky v příslušných historických obdobích.

2. 1. OSÍDLENÍ BENGÁLSKÉ DELTY, PŘÍRODNÍ PODMÍNKY A PROMĚNY ŘEK

Historici se údajně neshodují na tom, kdy proběhlo první osídlení Bengálské delty. Jedna z hypotéz je, že lidé přišli na toto území zhruba před 60 000 lety ze severovýchodu, tedy z území dnešní Číny. Jiní ale tvrdí, že se lidé v Bengálské deltě objevili již 100 000 let př. n. l.³⁹ První osídlení Bengálska nicméně zřejmě proběhlo v doábu Gangy a Brahmaputry.⁴⁰ V oblasti delty byla vodní doprava vždy důležitější než doprava po souši, a Bengálsko tak bylo zemí lodí a vodních cest.⁴¹ Nejen, že byly vodní toky velmi významné pro rané civilizace v tomto regionu, ale také podstatně ovlivňovaly jejich život tím, že nebyly stálé, ale postupně se přesouvaly a vytvářely si nová koryta.⁴²

Již z období kolem 2500 let př. n. l. máme záznamy o tom, že tamější obyvatelé pěstovali plodiny na polích oraných pluhou a zavlažovaných dešťovou vodou z monzunů.⁴³ V 7. století našeho letopočtu pak pro většinu lidí žijících v doábu bylo

³⁹ SCHENDEL, Willem van. A history of Bangladesh. New York: Cambridge University Press, 2009. ISBN 0521679745. str. 11

⁴⁰ HAQUE, 1997. str. 140

⁴¹ SCHENDEL, 2009. s. 40

⁴² HAQUE, 1997. str. 141

⁴³ SCHENDEL, 2009. str. 24

zemědělství hlavním zdrojem jejich obživy.⁴⁴ Vesnice tehdy vznikaly především na březích řek, vodních kanálů či nádraží.⁴⁵ Jednou z pěstovaných plodin byla i rýže, jejíž pěstování se stalo obzvláště výnosným poté, co se začal využívat zavlažovací systém. Kvůli využívání zavlažování se ale lidské osídlení šířilo poměrně pomalu a nerovnoměrně; bylo totiž poměrně náročné ho zavést. Zemědělci museli vymýtit les, založit políčka a vystavět zavlažovací kanály. Udržet systém v chodu také stálo poměrně dost úsilí. Jednalo se ale o velmi významný pokrok v zemědělství, protože využívání zavlažování pak znamenalo vyšší výnos, bylo možné uživit větší množství obyvatel a oblast bohatla. Díky tomu se v Bengálské deltě mohla významně rozvinout městská centra.⁴⁶

Města v Bengálské deltě poprvé začala vznikat už v 5. stol. př. n. l. Vznikala spíše podél velkých řek než na mořském pobřeží. Osud těchto měst tak byl úzce propojen s nestálostí bengálských řek.⁴⁷ Ty částečným vysycháním a následným rozvodňováním měnily svůj tok, vytvářely si nová koryta a pohybovaly se pryč od měst a vesnic, čímž často došlo k jejich zániku.⁴⁸ Příkladem může být Támralipti, jeden z velkých indických přístavů, který ztratil své postavení poté, co se říční koryto posunulo směrem na jih.⁴⁹ Posun koryt řek znamenal snížený výnos zemědělských plodin v původně prosperujících oblastech a města, obchodní střediska i vesnice se tak postupně také přesouvala směrem na jihovýchod.⁵⁰

V průběhu středověku se centrální a východní Bengálsko muselo vypořádat s četnými přírodními jevy a katastrofami, které neustále komplikovaly život v již existujících vesnicích a městech i budování nových. Neexistuje mnoho historických záznamů, co se týče dopadu těchto přírodních jevů (např. posun koryt řek, eroze břehů a vysychání půdy), ale z těch, co máme, můžeme odhadnout, že mnoho lidských osídlení bylo kvůli jejich působení zničeno či opuštěno.⁵¹

⁴⁴ ISLAM, M. Ataharul. Changes in cropping patterns in East Pakistan. *The Oriental Geographer*. 1968, 12(1), 1–23. str. 2

⁴⁵ HAQUE, 1997. str. 140

⁴⁶ SCHENDEL, 2009. str. 13–24

⁴⁷ Ibid. str. 15–20

⁴⁸ HAQUE, 1997. str. 141

⁴⁹ SCHENDEL, 2009. str. 20

⁵⁰ HAQUE, 1997. str. 141

⁵¹ Ibid. str. 142

Po roce 1500 do Indie, mimo jiné i do Bengálska, začali přijíždět obchodníci z Evropy a později se tam začali dokonce usazovat a zakládat kolonie. V 16. – 18. století se pak vliv Evropanů v Indickém oceánu zvyšoval. Schendel ale podotýká, že vliv Evropanů na předkoloniální ekonomiku nebyl zas až tak významný, protože místní obchodníci se stále lépe vyznali v obchodování na asijských trzích a měli nižší celkové výdaje.⁵²

V 18. a 19. století odvodňovací systémy v Bengálské deltě prodělaly velké změny. Došlo k několika zemětřesením a povodním, některé velké řeky (například Átráí, Brahmaputra a Karatoja) změnilly svůj tok a koryto, případně částečně vyschly a proměnily se v menší toky.⁵³ Brahmaputra na začátku 19. století změnila svůj tok, opustila staré koryto (kudy nyní teče Stará Brahmaputra) a její nový tok se začal nazývat Džamuna. Ta se setkala s Gangou a jejich společný tok se nazýval Padmá. Ta se pak v polovině 19. století poprvé setkala s Meghnu.⁵⁴ Může nám to sloužit jako důkaz, že toky bangladéšských řek se měnily nejen v minulosti, ale určité změny prodělávají i dnes.

Nová koryta řek často zabírala úrodnou půdu, která by jinak mohla být zemědělsky využita, a naopak místa, kudy řeky tekly původně, se proměnily v močály, bažiny a jezera, tedy oblasti, které se nadále obdělávat nedaly.⁵⁵ Úpadek v takových oblastech postihl zemědělství i města – přestaly totiž pravidelně přicházet každoroční záplavy, a to znamenalo menší úrodu.⁵⁶ Na proměně řek se podíleli i Britové. Ti začali uměle upravovat říční koryta a budovat hráze a valy proti povodním ve snaze ochránit úrodnou půdu od projevů nestability vodních toků. To ale podpořilo formování *čarů*, protože snaha kontrolovat koryta řek urychluje jejich vznik.⁵⁷

Řeky vždy zajišťovaly možnost efektivního transportu surovin, proto (nejen v tomto období) stále vznikaly nové přístavy a obchodní centra. V 19. století pak už byla oblast Bengálské delty propojena se západnějšími regiony Indie sítí železnic.⁵⁸

⁵² SCHENDEL, 2009. str. 43–45

⁵³ HAQUE, 1997. str. 142

⁵⁴ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 64

⁵⁵ MUKERJEE, Radhakamal. *The Changing Face of Bengal: a Study in Riverine Economy*. Calcutta: University of Calcutta, 1938.

⁵⁶ HAQUE, 1997. str. 142–152

⁵⁷ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 51–62

⁵⁸ HAQUE, 1997. str. 142–152

Po stovky tisíc let byla úrodná Bengálská delta pokryta hustými pralesy a mokřady. Jednalo se tedy o prostředí s vysokou biodiverzitou. V posledních pár staletích ale pralesy začaly významně mizet a biodiverzita se začala snižovat. Na konci 19. století již byla většina lesů a pralesů přeměněna v zemědělskou půdu. To ale zároveň vyvolalo zemědělskou krizi, protože už nebylo kde dál získávat novou ornou půdu, což znamenalo, že časem nebude možné uživit rostoucí populaci. Někteří lidé se tak rozhodli migrovat i na místa, která byla dříve považována za nebezpečná či příliš vzdálená (například *čary*).⁵⁹ *Čary* totiž sice nebyly stabilní, ale jejich půda byla velmi úrodná. Zřejmě proto se tak staly cílem lidí donucených k migraci. Stavěli své domy a vesnice na nejvýše položených místech *čaru*, aby je nezničila voda, a dokonce se někdy o půdu vzájemně dohadovali.⁶⁰ Vždy ale byli, podobně jako obyvatelé Bengálské delty v průběhu dějin, ohroženi povodněmi, suchem, erozí břehů, cyklóny, tornády a dalšími přírodními katastrofami. Zisky ze zemědělství tak vždy byly vykoupeny ztrátami vlivem těchto přírodních jevů a katastrof.⁶¹

Od 50. let 20. století se vláda snažila pracovat s prevencí a kontrolou povodní. Po analýze byla doporučena rozsáhlá úprava říčních břehů a mořského pobřeží. Následně vznikla *East Pakistan Water and Power Development Authority* (Úřad Východního Pákistánu zajišťující rozvoj vody a moci), která všechny související aktivity zaštiťovala. Mezi lety 1971 a 1988 se pak činnost vlády soustředila především na menší projekty, které zahrnovaly především ochranu proti povodním formou stavby hrází, protipovodňových valů a nádrží. Po velkých povodních v 80. letech se ale obnovilo volání po realizaci větších projektů, které by takto rozsáhlým záplavám zabránily.⁶²

Předpovědi do budoucna říkají, že obyvatelé Bengálské delty budou muset být ještě více flexibilní. Intervaly mezi závažnými povodněmi se zkracují (jednou z hypotéz je, že tento jev souvisí s deforestací Himálaje) a klimatologové předvídají,

⁵⁹ SCHENDEL, 2009. str. 11–25

⁶⁰ COLEBROOKE, Robert Hyde. On the course of the Ganges through Bengal. *Asiatik Researchers*. 1808, 7, 1–32. str. 4

⁶¹ HAQUE, 1997. str. 154

⁶² HUTTON, David a Chowdhury Emdadul HAQUE. Human Vulnerability, Dislocation and Resettlement: Adaptation Processes of River-Bank Erosion-Induced Displacees in Bangladesh. *Disasters*. 2004, 28(1), 41–62. str. 43

že Bangladéš bude jednou ze zemí, kterou nejvíce ovlivní zvýšení hladiny řek a moří plynoucí z globálního oteplování. Na druhou stranu by se ale ve světě, kde čím dál více hrozí nedostatek vody, mohla z přebytku sladké vody v Bangladéši stát výhoda.⁶³

2. 2. VLASTNICTVÍ PŮDY A SOUVISEJÍCÍ JEVY V PRŮBĚHU BENGÁLSKÝCH A BANGLADÉŠSKÝCH DĚJIN

Půda v Bengálsku vždy hrála velmi významnou roli; obzvláště poté, co se zemědělství stalo hlavním způsobem obživy. Právě naplavená půda, kterou najdeme v okolí řek Bengálské delty, je velmi úrodná díky nánosům bahna a pravidelným povodním. Způsob, jakým soukromé vlastnictví fungovalo, se ovšem v průběhu bengálských dějin nevyvinul příliš spravedlivě. Vznikl velmi komplexní systém různých pravidel a vztahů mezi jednotlivými vlastníky a dalšími články řetězce.⁶⁴

Historici se sice neshodují na tom, jaký přesně byl vztah vlastníka k jeho půdě ve starověké Indii, ale shodnou se na dvou věcech. První je ta, že tehdejší vesnice byly sice často soběstačné, ale jejich ekonomika stagnovala; a druhá je ta, že půda byla obvykle ve vlastnictví celé vesnice.⁶⁵

V 16. století Mughalové rozšířili svou říši i na území Bengálska a v roce 1610 pak Dháku učinili hlavním městem tohoto regionu. Namísto zavedení nového politického systému se pokusili pracovat s již existujícími formami lokální správy a centralizovat je. Mimo městské oblasti se tak správci práva a pořádku stali *zamíndárové*⁶⁶, kteří v mnoha oblastech delty zůstali částečně nezávislími na vládě.⁶⁷ Mughalští vládcí zavedli mimo jiné také daňový systém a začaly se měnit tradiční vztahy mezi jednotlivými společenskými vrstvami a pravidla ustanovená hinduistickým kastovním systémem. V rurálních oblastech Bengálska se objevila nerovná mocenská struktura a nespravedlnosti co se týče vlastnictví půdy.⁶⁸ Během

⁶³ SCHENDEL, 2009. str. 10

⁶⁴ HAQUE, 1997, str. 154

⁶⁵ Ibid. str. 154

⁶⁶ *Zamíndár* je dědičný držitel půdy, statkář a výběrčí pozemkové daně, daňový správce svěřeného území. STRNAD, Jaroslav. Dějiny Indie. Vyd. 1., dopl. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-241-2.

⁶⁷ SCHENDEL, 2009. s. 50–52

⁶⁸ HAQUE, 1997. str. 155

mughalské vlády tak začal proces diferenciacie jednotlivých vrstev bengálského rurálního obyvatelstva.⁶⁹

V 18. století došlo v Bengálské deltě k významným změnám v říčním systému (viz výše) a Bengálsko zažilo velké změny i v sociopolitické sféře. Ty na následujících dvě stě let ovlivnily tamější společnost prakticky ve všech ohledech.⁷⁰ Proces sociopolitické změny začal vítězstvím Britů v bitvě u Palásí v roce 1757. Britové chtěli nejenom profitovat z bohatství Bengálska, ale také přetransformovat bengálskou ekonomiku a správu tak, aby jim přinášela co největší zisky. Začali proto se zaváděním nejrůznějších administrativních a ekonomických změn, z nichž některé byly úspěšné, jiné ovšem nikoliv.⁷¹ Mimo jiné pro ně bylo velmi důležité zaměřit se na proměnu pravidel týkajících se držby půdy a souvisejících sociálních vztahů.⁷² Řeky se pro ně staly pouze nástrojem k dosažení co nejvyššího zisku (půda v okolí řek je, jak je známo, velmi úrodná).⁷³

2. 2. 1. *PERMANENT SETTLEMENT ACT*

Za vlády Mughalů měli *zamíndárové* za úkol platit státu daně, které vybírali od zemědělců, a sami půdu fakticky nevlastnili. Britové ovšem trvali na tom, že by *zamíndárové* měli mít možnost si sami určovat podmínky pronájmu půdy, a proto jim dali právo držby půdy a společně s tím i pravomoc vybírat rentu a povinnost platit daně, jejichž výše byla fixní.⁷⁴ Moc *zamíndárů* zároveň byla omezena hrozbou vyvlastnění majetku v případě, že nebudou stát platit včas daně.⁷⁵

Důsledky tohoto rozhodnutí (tedy že se *zamíndárové* stali vlastníky půdy) byly ohromné. Rolníci a další skupiny obyvatel byly zbaveny práva držet půdu a získaly ho zpět až v roce 1885, kdy byl přijat *Bengal Tenancy Act* (Zákon o pronájmu v Bengálsku).⁷⁶ Původně přitom v oblasti existovala komplexní majetková práva,

⁶⁹ ABDULLAH, Abu Ahmed. The Peasant Economy in Transition: The Rise of the Rich Peasant in Permanently Settled Bengal. The Bangladesh Development Studies. 1980, 8(4), 1–20. str. 2

⁷⁰ HAQUE, 1997. str. 155

⁷¹ SCHENDEL, 2009. str. 57

⁷² HAQUE, 1997. str. 155

⁷³ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 57

⁷⁴ HAQUE, 1997. 155

⁷⁵ SCHENDEL, 2009. str. 58–59

⁷⁶ HILL, Christopher V. South Asia: an Environmental History. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2008. ISBN 978-1851099252. str. 223

kteřá se týkala všech společenských skupin. Nyní se ale práva týkající se držby půdy týkala pouze *zamíndárů*, kteří svou půdu mohli dle libosti prodávat, pronajímat či darovat. Z rolníků se stali jejich nájemníci, kteří mohli půdu obdělávat, pokud pravidelně platili nájem. Toto právo na užívání půdy mohli předávat dále pouze prostřednictvím dědictví, nikoliv prodejem. Ne všichni rolníci ale právo na užívání půdy vůbec získali a postupně vznikla poměrně velká skupina lidí, která ani toto právo neměla a mohla tak půdu využívat pouze dokud s tím její majitel souhlasil. Ten je tak mohl kdykoliv vyhostit.⁷⁷

Tyto změny byly v Bengálsku zavedeny v roce 1793 pod názvem *Permanent Settlement Act* (Zákon o trvalém osídlení). Proces ale začal už v roce 1786, kdy se generálním guvernérem Indie stal lord Charles Cornwallis. Ten se rozhodl reformovat ekonomiku a společně s tím i vlastnická práva. Úředníci pak začali podnikat cesty na venkov, aby mohli zhodnotit kvalitu půdy a pěstovaných plodin a určit výši daní, které bude potřeba z pozemku odvádět. Jakmile byla tato částka stanovena, už podle tohoto zákona musela navždy zůstat stejná bez možnosti jejího zvýšení či snížení.⁷⁸

S drobnými změnami nový systém přetrval až do 50. let 20. století. Předpokladem pro tuto změnu bylo, že motivuje nové vlastníky půdy investovat do zemědělského rozvoje a nastartovat tak ekonomiku oblasti Bengálské delty. To se ale nestalo. Jednak proto, že *zamíndárové* neměli dostatečnou podporu vlády pro zemědělský rozvoj a technologické inovace, a jednak proto, že existovaly mnohem jednodušší způsoby, jak zbohatnout.⁷⁹ Tento zákon sice ustanovil daně, které bylo potřeba platit, ale jakým způsobem je *zamíndárové* zajistí, to už bylo v jejich kompetenci. Nejen že tak neměli žádnou motivaci snažit se rozšiřovat své pozemky (a následně je přeměnit v zemědělskou půdu), ale ani jim tento systém nemohl zabránit ilegálně navyšovat nájem a obohacovat se tak na rolnících.⁸⁰

*Zamíndáři*m také připadla povinnost udržovat břehy řek, což byla nákladná činnost, o kterou se dříve staral stát. Mnoho z nich bylo zadluženo a břehy řek tak byly

⁷⁷ SCHENDEL, 2009. str. 59

⁷⁸ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 57–58

⁷⁹ SCHENDEL, 2009. str. 59

⁸⁰ PANANDIKAR, S. G. *The Wealth and Welfare of the Bengal Delta: Comprising the Districts of Mymensingh Dacca, Bogra.* Calcutta: University Press, 1926.

zanedbávány, což vedlo ke kontaminaci pitné vody (do místních jezírek a nádrží se dostala voda z přetékajících řek).⁸¹

Brzy se objevily důsledky tohoto zákona pro různé socioekonomické sféry. Nájem a daně se vybíraly v peněžní formě a zemědělská produkce se tak začala zaměřovat především na exportní plodiny; zpočátku mák, indigo a světlice barvířská, později juta. Také se vyvinula nová společenská hierarchie. *Zamíndárové* začali svěřovat část svých pozemků na nich závislým *tálukdárům* (bengálsky তালুকদার, anglicky *talukdar* či *taluqdar*). Ti se stali prostředníky mezi obdávatelem půdy a *zamíndáry*, vybírali nájem, platili *zamíndárům* určenou částku a přebytek si mohli nechat. Ze *zamíndárů* se postupně stali rentiéři, když své povinnosti takto svěřili prostředníkům.⁸² Činnost bengálského rolnictva ovšem produkovala takové bohatství, že i tito prostředníci, například *tálukdárové*, si mohli dovolit následovat příkladu *zamíndárů* a ustanovit si další prostředníky. Jednou z těchto skupin byli *džotdárové* (bengálsky জোতদার; anglicky *jotedar*), kteří se později v některých oblastech vyvinuli ve skupinu nezávislých zemědělců, kteří byli zodpovědní za značnou část násilí, které se vždy rozpoutalo kvůli sporům o půdu. Vznikl tak víceúrovňový systém, na jehož vrchu byli *zamíndárové* a dole různé skupiny *rájatů* (bengálsky রায়ত, anglicky *raiyyat*), z nichž některé dále pronajímaly půdu, jiné byly tvořeny pracujícími nájemníky. Mimo tento systém pak stáli *bargádárové* (bengálsky বর্গাদার; anglicky *bargadar*), což byli zemědělství pachtýři a nádeníci, protože jejich práva na obdávanou půdu byla malá, či vůbec neexistovala.⁸³ Tento nově vzniklý systém pak Britové *post facto* posvětili v roce 1819 pomocí *Regulation VIII* (Nařízení VIII).⁸⁴

Ne všichni Bengálci zavedení *Permanent Settlement Act* přijali klidně a rozbujela se činnost skupin loupežníků a banditů. Ty byly většinou tvořeny chudšími vesničany, tedy zemědělci, chovateli dobytka, strážci, nosiči a dalšími. Nebyli to lidé,

⁸¹ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 62

⁸² HAQUE, 1997. str. 155–156

⁸³ ZAMAN, 1991. str. 676

⁸⁴ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 60

kterí by loupit chtěli, spíš se k takovému chování uchýlovali z pouhého zoufalství nad svou ekonomickou situací.⁸⁵

2. 2. 2. *BENGAL ALLUVION AND DILUVION ACT*

Další věcí, kterou kolonialisté museli vyřešit, bylo to, jakým způsobem do právního a daňového systému zahrnout oblast aktivní delty, kde se mimo jiné vyskytují *čary*. Ta je totiž velmi nestálá a vždy, když se objevila nová půda (například naplavením bahna a písku), mělo o ni zájem více lidí a bylo velmi těžké určit, komu z nich by měla patřit. Do sporů o půdu se pak obvykle zapojovali lidé z obou břehů řeky a někdy to vedlo až k potyčkám či krvavým bojům.⁸⁶ Pro tyto účely byla v roce 1825 zavedena *Bengal Alluvion and Diluvion Regulation* (Nařízení o říčních naplaveninách a erozi v Bengálsku)⁸⁷, která stanovovala vlastnická práva pro půdu vzniklou naplavením nánosů bahna a písku, půdu, která se rozpadne vlivem eroze či ji zaplaví řeka, a případně půdu, která se po zaplavení opětovně vynoří nad hladinu.⁸⁸

Nařízení určilo, že se neshody ohledně vlastnictví půdy mají rozhodovat podle místních pravidel a zvyklostí, pokud se podle nich jedná o dostatečně jasný případ. Sporné případy se pak rozhodovaly na základě tohoto nařízení. Půda, která se objevila díky naplaveninám či změně koryta řeky pak patřila tomu, k jehož pozemku přiléhala, ať už se jednalo o stát, *zamindáry*, *rájaty* či další skupiny, ovšem za podmínky, že k této půdě získávali stejná práva a povinnosti, jaké měli k původnímu pozemku. To tak znamenalo platit vyšší rentu či daně a nájemníci získávali pouze právo tuto půdu obdělávat, nikoliv vlastnit. Pokud ale k podobnému přírůstku půdy nedošlo postupně v průběhu delšího časového úseku, ale najednou (například prudký proud řeky odtrhl kus země, odnesl ji a připojil k jinému pozemku), aniž by tato půda změnila svou podobu a bylo tak možné určit, kde se nacházela původně, patřila stále původnímu vlastníkovvi. Jestliže se pak v korytu řeky (které nikomu nepatřilo; i koryta řek mohla

⁸⁵ MCLANE, John R. *Bengali Bandits, Police and Landlords: After the Permanent Settlement*. In: YANG, A. *Crime and Criminality in British India*. Tucson: Association of Asian Studies and University of Arizona Press, 1985, s. 26–48. str. 26–27

⁸⁶ HAQUE, 1997. str. 145

⁸⁷ Lahiri-Dutt a Samanta ho ve své práci nazývají „*Bengal Alluvion and Diluvion Act*“, jedná se ale skutečně o „*regulation*“, nikoliv „*act*“, jak ostatně uvádí The [***] alluvion and diluvion regulation, 1825. *Laws of Bangladesh* [online]. [cit. 2020-12-10]. Dostupné z: <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-1319.html>

⁸⁸ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 64

mít své majitele) či na moři vynořil *čar* a nedalo se k němu přebrodit ze souše, stala se vlastníkem vláda. Jakmile se ale v kterémkoliv ročním období k *čaru* přebrodit dalo, patřil k přilehlému pozemku. Toto platilo pouze pro velké splavné řeky; v těch malých, kde řečiště obvykle bylo majetkem jednotlivých rybářů, patřil příslušný *čar* vlastníkově dané oblasti. Rozsuzování jakýchkoliv dalších sporů se mělo pokud možno snažit řídit místními pravidly a zvyky, či obecnými zásadami rovnosti a spravedlnosti.⁸⁹

Co se týče půdy, která byla zaplavena (například když řeka změnila svůj tok) a pak se znovu vynořila na stejném místě, byla považována za majetek původního vlastníka. Tento případ sice není v nařízení přímo specifikován, ale můžeme příslušná pravidla odvodit na základě klauzule, která stanovuje nutnost řídit se výše uvedenými zásadami rovnosti a spravedlnosti v případech blíže neurčených nařízením. Myšlenkou bylo, že právo na vlastnictví půdy se neztrácí jen proto, že ji zaplaví voda.⁹⁰

2. 2. 3. *BENGAL TENANCY ACT*

Permanent Settlement Act v podstatě zbavil vesničany práva vlastnit půdu, a navíc umožnil *zamíndárům* a dalším elitám ilegálně navyšovat nájem. Vesničané se začali bouřit a v roce 1885 tak byl vydán *Bengal Tenancy Act*, který dal *de iure* vlastnická práva i jiným skupinám než *zamíndárům*, a upravoval vztahy mezi jednotlivými skupinami vlastníků a nájemníků. Celkový systém vlastnictví půdy ale nicméně i nadále upřednostňoval především práva a zájmy elit a stále nebyla popsána práva těch nejchudších venkovanů.⁹¹

V letech 1928 a 1938 byly k tomuto zákonu vydány dodatky. Záměrem dodatku z roku 1928 bylo upřesnit práva i těch nejchudších *rájatů*, ale ve skutečnosti jim nedal žádné relevantní výhody.⁹² To napravil dodatek z roku 1938 a navíc stanovil, že jakmile pozemek zaplaví voda, automaticky dochází k omezení nájmu, který by nájemník jinak musel platit. Jakmile se ale země znovu vynoří nad hladinu do dvaceti

⁸⁹ The [***] alluvion and diluvion regulation, 1825.

⁹⁰ Alluvion and Diluvion. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-10]. Dostupné z: http://en.banglapedia.org/index.php?title=Alluvion_and_Diluvion

⁹¹ HAQUE, 1997. str. 156

⁹² Bengal Tenancy Act 1885. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-11]. Dostupné z: http://en.banglapedia.org/index.php?title=Bengal_Tenancy_Act_1885

let, povinnost platit nájem se obnovuje.⁹³ Vesničané následně prodělali proces rychlé diferenciacie a vznikly různé mechanismy vykořisťování realizované nájmami, mzdami a lichvou. Tento proces vedl také k tomu, že *zamíndárové* postupně ztráceli své dominantní postavení a bohatí rolníci a drobní vlastníci půdy se vyvinuli v novou společenskou třídu s podstatnou sociopolitickou mocí.⁹⁴

2. 2. 4. EAST BENGAL STATE ACQUISITION AND TENANCY ACT

Po rozdělení Indie v roce 1947 se Indie i Pákistán dále zabývaly komplexními vztahy týkajícími se vlastnictví půdy. V tehdejší Východní Pákistánu byl v roce 1950 zaveden *East Bengal State Acquisition and Tenancy Act* (Zákon o získání a pronájmu státem ve Východním Bengálsku), který zrušil *Bengal Tenancy Act* z roku 1885 a prohlásil za neplatný i *Permanent Settlement Act* z roku 1793. Z procesu vybírání nájemného měli být vyřazeni prostředníci a stát se měl dostat do přímého vztahu s těmi, kdo půdu reálně obdělávali.⁹⁵ Stát se stal majitelem půdy, který měl právo vybírat nájemné přímo od držitelů půdy, nazvaných *málikové* (bengálsky মালিক, anglicky *malik*), kteří byli sice popsáni jako vlastníci, ale veškerá práva k půdnímu podloží patřila právě státu.⁹⁶ Podstatné bylo, kdo půdu *de facto* vlastnil, což byli především rolníci. Snahou bylo přerozdělit půdu tak, aby i menší držitelé půdy a bezzemci měli možnost nějakou získat.⁹⁷ Zákon také určil maximální množství půdy, kterou mohla vlastnit jedna rodina, a to 13 hektarů.⁹⁸ Držitelé větších pozemků ale měli možnost vybrat si, která část pozemku jim zůstane a které se vzdají, a tak se vzdávali především půdy, která nebyla vhodná k obdělávání.⁹⁹

Co se týče říčních oblastí a *čarů*, zákon stanovil, že pokud se objeví nová půda, a to ať už sedimentací u břehů či přímo v korytě řeky, případně posunem vodního toku, patří taková půda státu. Jestliže pak má nájemník pozemek, jehož část byla zaplavena,

⁹³ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 65

⁹⁴ ABDULLAH, 1980. str. 18

⁹⁵ HAQUE, 1997. str. 157

⁹⁶ East Bengal State Acquisition and Tenancy Act 1950. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-12]. Dostupné z: http://en.banglapedia.org/index.php?title=East_Bengal_State_Acquisition_and_Tenancy_Act_1950

⁹⁷ HUTTON, HAQUE, 2004. str. 43

⁹⁸ SCHENDEL, 2009. str. 139

⁹⁹ ABDULLAH, Abu Ahmed. Land Reform and Agrarian Change in Bangladesh. The Bangladesh Development Studies. 1976, 4(1), 67–114. str. 83

může požádat o snížení nájmu, který by za tuto půdu měl jinak platit. Skutečnost, že půda byla zaplavena, měla být zaznamenána jako budoucí důkaz toho, komu patří, pokud se znovu vynoří na stejném místě. Jestliže se tedy daná půda znovu vynořila nad hladinu do dvaceti let (pozdější úprava zákona prodloužila tuto dobu dokonce na třicet let)¹⁰⁰, mohl si ji původní držitel půdy znovu přisvojit. Samozřejmě se ale navrátila povinnost platit nájem a odpovídající daně.¹⁰¹

Tento zákon ve skutečnosti ale platil pouze *de iure*, do stávajícího systému nepřinesl žádnou významnou změnu a nezměnila se ani dynamika vztahů mezi rolníky, *zamíndáry* a dalšími prostředníky.¹⁰² Realita totiž byla taková, že stále existovaly zámožné skupiny, které měly ohledně vlastnických práv rozhodující slovo.¹⁰³ Reforma sice zrušila původní elitní vrstvu, která vybírala nájem a následně odváděla daně, ale ve skutečnosti ještě akcelerovala nespravedlivou zemědělskou strukturu. Rolníci přišli o právo obdělávat určitou konkrétní půdu, které bylo zrušeno a nahrazeno možností získat právo půdní držby. Často ale žádnou půdu nedostali, protože ačkoliv se očekávalo, že stanovením maximálního množství půdy, které může rodina vlastnit, vznikne přebytek, který se bude moci rozdělit bezzemkům a drobným *málikům*, příliš mnoho půdy se neuvolnilo. Původní vlastníci se své půdy nechtěli vzdát a různými způsoby obcházeli nová pravidla (například registrovali svou půdu pod jinými jmény). Z rolníků se tak v podstatě stali jen nádeníci, kteří mohli být kdykoliv vyhoštěni.¹⁰⁴ Co se týče půdy, která se skutečně uvolnila, bylo snahou ji přerozdělit tak, aby mezi prvními osobami s nárokem na získání půdy byly rodiny vlastníci méně než 1,2 hektarů půdy, váleční veteráni, ti, jejichž půdu odnesla či zaplavila voda, a uprchlíci. Novou půdu ale nedostali zadarmo, nýbrž museli státu nejprve zaplatit poplatek ve stanovené výši (obvykle několik nájmů), na což velká část těchto lidí neměla peníze, a proto byla tímto způsobem přerozdělena pouze malá část půdy.¹⁰⁵ Výsledkem tohoto

¹⁰⁰ East Bengal State Acquisition and Tenancy Act 1950.

¹⁰¹ The State Acquisition and Tenancy Act, 1950 (East Bengal Act). In: Laws of Bangladesh [online]. Dhaka: Legislative and Parliamentary Affairs Division Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs, 2019 [cit. 2020-12-12]. Dostupné z: <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-241.html>

¹⁰² HAQUE, 1997. str. 157

¹⁰³ ZAMAN, 1991. str. 687

¹⁰⁴ SCHENDEL, 2009. str. 139

¹⁰⁵ ABDULLAH, 1976. str. 83–84

zákona tak byla reforma daňového systému, co se týče půdy, a zvýšení daní, nejednalo se ale o pozemkovou reformu.¹⁰⁶

V roce 1960 asi 20 % venkovského obyvatelstva stále nemělo vlastní pozemek a měli k půdě přístup pouze coby nádeníci. Většina pozemků navíc byla malá, více než 50 % jich bylo menších než 1 hektar a téměř 90 % pozemků bylo menších jak 3 hektary. Výnosy těchto *máliků* tak stále byly velmi malé a chudoba byla poměrně rozšířená.¹⁰⁷ V roce 1961 došlo k revizi tohoto zákona a bylo stanoveno, že jeden člověk může držet maximálně 50 hektarů půdy. I v tomto případě se držitelé půdy mohli rozhodnout, o jakou půdu své pozemky rozšíří. Pouze asi 40 % půdy, která se následně uvolnila k přerozdělení, tak ve skutečnosti byla orná půda.¹⁰⁸ Drobní málikové navíc byli nadále utiskováni místními vládními úředníky, kteří vybírali nájem, a k žádné významné změně tak pro ně nedošlo.¹⁰⁹

2. 2. 5. VLASTNICKÁ PRÁVA V BANGLADÉŠI

Po bangladéšské válce o nezávislost v roce 1971 se zákon z roku 1950 stále bral jako platný rámec pro administrativně právní zacházení s půdou. Došlo ale ke dvěma drobným změnám. Ti, jejichž pozemku nepřesáhl velikost 3,6 hektarů, byli osvobozeni od platby nájmu. Každá rodina navíc mohla vlastnit pouze 13,5 hektarů půdy. Záměrem bylo uvolnit více půdy na přerozdělení bezzemkům. Tyto zákony ale nebyly nikdy skutečně zavedeny, protože většina vlastníků půdy, kteří překročili danou maximální velikost pozemku, tuto skutečnost zastírala. Počet venkovanů, kteří nevlastnili půdu, se proto stále zvyšoval, a bangladéšská vláda se rozhodla získat další volnou půdu a přerozdělit ji mezi bezzemky a držitele pozemků menších než jedna sedmina hektaru. Rozhodli se také podporovat spolupráci občanů při osidlování a zemědělství.¹¹⁰

S tímto záměrem vyšel v roce 1972 *Presidential Order No. 135* (Prezidentské nařízení č. 135), který stanovil, že veškerá půda, která se nově objeví (obvykle vynořením nad hladinu řek, naplavením půdy či posunem toku řeky) patří vládě; a to

¹⁰⁶ SCHENDEL, 2009. str. 139

¹⁰⁷ SCHENDEL, 2009. str. 139–140

¹⁰⁸ ABDULLAH, 1976. str. 85

¹⁰⁹ HAQUE, 1997. str. 157

¹¹⁰ Ibid. str. 157–159

včetně půdy, která původně byla součástí jiného pozemku, který zaplavila voda (ta podle předchozího zákona patřila původnímu majiteli). Půda v říčních oblastech se tak měla z rukou mocných místních elit postupně dostat do rukou vlády, která ji chtěla následně přerozdělit bezzemkům.¹¹¹ Navzdory tomuto opatření ale jen velmi málo lidí skutečně získalo nějaké významnější množství nově se objevivší půdy. Příčinou byla skutečnost, že příslušnému ministerstvu trvalo poměrně dlouho zjistit, že nějaká nová půda vůbec existuje. Navíc často dostávali o půdě nepravdivé údaje. To hrálo do karet bohatším a agresivnějším *málikům*, protože to, kdo půdu využívá, bylo stále významným faktorem pro pozdější určení legálního držitele.¹¹² Navíc se toto opatření setkalo s odporem *máliků*, kteří vlastnili velké množství půdy, a bez jejichž spolupráce se vláda nemohla obejít. Ti se totiž obávali toho, že jakmile by bezzemci získali půdu, znamenalo by to nebezpečí pro již zavedenou mocenskou strukturu, která jim vyhovovala.¹¹³

Ordinance 61 (Vyhláška 61) z roku 1975 ustanovil, že pokud byl pozemek zaplaven, měl mít jeho majitel možnost usadit se na jiné volné půdě.¹¹⁴ Místní úředníci tak dostali možnost legálně činit rozhodnutí, která jednoznačně favorizovala bohatší skupiny obyvatel vůči chudým venkovanům a bezzemkům.¹¹⁵ V roce 1994 pak byl vydán dodatek *Act XV* (Zákon XV), který určil, že za zaplavenou půdu se bude platit omezený nájem, ale pokud se znovu vynoří nad hladinu do třiceti let, zůstane původnímu držiteli půdy. Navíc stanovil, že nová půda (nikoliv dříve zaplavená, která se jen znovu vynořila), patří tomu, kdo vlastní koryto řeky, což byl stát (v roce 1956 došlo ke zrušení práva vlastnit říční koryto i u menších řek).¹¹⁶

Zemědělská struktura současné Bangladéše je velmi komplexní. Je poměrně náročné zaznamenat, komu který pozemek patří, protože *málikové* často nechtějí přiznat, kolik půdy doopravdy vlastní.¹¹⁷ Například Zaman ve svých poznámkách

¹¹¹ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 65–66

¹¹² HAQUE, Chowdhury Emdadul a Muhammad Qasim ZAMAN. Coping with Riverbank Erosion Hazard and Displacement in Bangladesh: Survival Strategies and Adjustments. *Disasters*. 1989, 13(4), 300–314. str. 311

¹¹³ HAQUE, 1997. str. 159

¹¹⁴ *Ibid.* str. 159

¹¹⁵ HAQUE, ZAMAN, 1989. str. 312

¹¹⁶ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 66

¹¹⁷ HAQUE, 1997. str. 159

k výzkumu v Kádžípuru uvádí příklad *džotdára*, který oficiálně vlastní pouze něco přes 13 hektarů půdy, sám uváděl více různých hodnot, a ve skutečnosti má přitom pod kontrolou zhruba 60 až 80 hektarů. Velkou část tohoto pozemku přitom vlastnil ilegálně. Za skutečnost, že stále existují lidé, kteří nevlastní žádnou půdu, tedy nemohou pouze přírodní jevy a katastrofy, ale i podobné společenské vztahy.¹¹⁸

Nyní v praxi platí, že pokud na okraji pozemku naplavením vznikne nová půda, patří majiteli daného pozemku. Pokud se *čar* vynoří uprostřed řeky a je ze všech stran oddělen od břehů, stává se majetkem státu. A pokud řeka není splavná, patří *čar* tomu, jehož pozemek se nachází nejbližší.¹¹⁹ Z *čarů* a říčních oblastí se stal poměrně velký, cenný a dostupný zdroj. Navzdory zákonům a nařízením tuto půdu může získat kdokoliv, kdo je dostatečně mocný, a systém vlastnictví půdy je stále nespravedlivý. Ačkoliv se v souvislosti s vysídlováním obyvatel mluví především o přírodních katastrofách a globální změně klimatu, je potřeba mít na paměti, že se tyto jevy také mohou stát příhodnou zástěrkou pro vykořisťování chudých vrstev.¹²⁰

V současné době¹²¹ se volá po reformě zákonů, nařízení a opatření, která se týkají vlastnictví půdy. Ta se totiž stala natolik složitými, že jsou pro chudší skupiny obyvatel v praxi neužitečná.¹²²

3. POPIS ŽIVOTA V PROMĚNLIVÉM PROSTŘEDÍ ČARŮ

3. 1. SOCIÁLNÍ STRUKTURA

V druhé kapitole jsme zmínili, že se po zavedení *Permanent Settlement Act* v roce 1793 ve společnosti vytvořila nová hierarchie, která souvisela především s možností vlastnit půdu a pronajímat ji dalším skupinám, nebo naopak s nutností žít se obděláváním cizí půdy, za kterou navíc bylo potřeba platit nájem. Zmíněné skupiny (*zamíndárové*, *tálukdárové*, *džotdárové* a *rájatové*) můžeme rozlišovat i dnes (ostatně například Zaman ve svém díle *Social Structure and Process in Char Land Settlement*

¹¹⁸ ZAMAN, 1991. 679

¹¹⁹ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 66

¹²⁰ FELDMAN, GEISLER. 2012. str. 977–979

¹²¹ Respektive v roce 2013, kdy vyšla práce Lahiri-Dutt a Samanty, na kterou dále odkazujeme.

¹²² LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 66

in the Brahmaputra-Jamuna Floodplain tato označení používá), ale zároveň se vytvořila i nová sociální struktura, která souvisí se současnou realitou vztahů mezi *čarbásii*. Protože se tyto dvě struktury vzájemně překrývají, jedinec může mít svou roli v obou z nich a teoreticky tak být nazýván více různými výrazy zároveň. Je také nutné poznamenat, že je více dalších kritérií, podle kterých bychom mohli *čarbásie* dělit, a existují tak zřejmě i další druhy společenského uspořádání, které se jich týkají. Pro účely této práce ale uvádíme pouze dva z nich.

Tradičně je v Bangladéši primární sociální skupinou rodina, ale ta v *čarových* oblastech se sama neobejde bez podpory dalších rodin či zámožných elit. *Čarbásiové* žijí ve vesnicích, ale ty kvůli neustálé migraci mezi *čary* nejsou příliš sjednocující jednotkou. *Čarbásiové* jsou tak nejčastěji sjednoceni ve skupině, která se nazývá *samádž* (bengálsky সমাজ; anglicky samaj) a obecně obvykle spojuje skupinu lidí, která vyznává stejnou víru a náboženské praktiky. *Samádž* je tak neformální, ale velmi podstatnou jednotkou sociální struktury oblastí *čarů*.¹²³

Představitel *samádže* se nazývá *mátabbar* (bengálsky মাতব্বর, anglicky *matabbar*), obvykle vlastní poměrně velký pozemek, a považuje se za dostatečně schopného a znalého na to, aby mohl řešit místní spory. Ne všichni *mátabbarové* ale mají dostatečný vliv i mimo svoji *samádž* (například v rámci vesnice; v rámci jedné vesnice či *čaru* se totiž může vyskytovat více *samádží*). Jedna *samádž* může mít i více *mátabbarů*, kteří spolupracují či spolu soupeří, podle toho, nakolik se jejich zájmy střetávají; to ostatně platí i pro *mátabbary* z různých *samádží*. *Samádže* se obvykle jmenují podle svého nejmocnějšího *mátabbara*, či jsou s ním alespoň spojovány.¹²⁴

Mátabbarové mohou mít kromě členů své *samádže* velmi komplexní vztahy také s dalšími komunitami. Takové vztahy bývají založené například na příbuzenství, ekonomické závislosti těchto komunit na *mátabbarovi* či na tom, že jim *mátabbar* pronajímá půdu. Tato skupina *čarbásiů*, která je nějakým způsobem závislá na *mátabbarovi* (a může přesahovat rozsah *samádže* i vesnice, do které *mátabbar* patří), se nazývá *dal* (bengálsky দল; anglicky *dal*). *Mátabbarové* pak členy své *samádže* i

¹²³ ZAMAN, 1991. str. 680

¹²⁴ Ibid. str. 680–681

dal mohou používat coby *láthijály*¹²⁵ (bengálsky লাঠিয়াল; anglicky lathiyal), takové své soukromé vojsko, a tak řešit spory o vlastnictví, nebo rozšiřovat své pozemky.¹²⁶

I mezi *mátabbary* samotnými existují komplexní hierarchické vztahy a není výjimkou, že v dané oblasti má hlavní slovo pouze jeden *mátabbar*, který tak vládne ostatním *mátabbarům*.¹²⁷ Sociální struktura *čarů* je tak poměrně komplikovaná.

3. 2. CHARAKTERISTIKA ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK A ZPŮSOBU ŽIVOTA V OBLASTI ČARŮ

Jak jsme ukázali v první kapitole, oblast *čarů* je velmi nestabilní. *Čary* jsou ohroženy erozí, která může vést až k jejich rozpadu, a záplavami, které mohou způsobit znehodnocení úrody, či zničení polí a obydlí. *Čarbásiové* tak musí neustále počítat s možnostmi, že přijdou o vše, co si dosud vybudovali.¹²⁸ Někteří z nich se s touto skutečností vyrovnávají lépe, tedy vidí *čar* jako příhodnou možnost dočasného zázemí, jiní *čary* považují za nevhodné k osídlení a někteří si dokonce staví trvalejší příbytky a dělají si dlouhodobé plány.¹²⁹ Jak jsme již zmínili v první kapitole, v Bangladéši existuje více *čarových* oblastí, v roce 1993 ale více než polovina všech *čarbásiů* obývala *čary* na řece Džamuně.¹³⁰

Velké množství *čarbásiů* žije ve velmi špatných podmínkách, tedy nemají přístup k základní zdravotní péči, vzdělání, potýkají se se špatnou infrastrukturou a hygienickými podmínkami. Zhruba 80 % *čarbásiů* žije v extrémní chudobě.¹³¹ Většina *čarbásiů* tak nemá příliš velký majetek, jejich ekonomické příležitosti jsou velmi omezené, a i základní služby jsou pro ně velmi špatně dostupné. Nejchudší z nich si obvykle vydělávají coby zemědělství pachtýři, špatně placení nádeníci a chovatelé

¹²⁵ Skupina lidí, která nosí *láthi* (bambusové hole), a může napomáhat k násilnému řešení různých sporů. Lathial. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <http://en.banglapedia.org/index.php?title=Lathial>

¹²⁶ ZAMAN, 1991. str. 681

¹²⁷ Ibid. str. 681

¹²⁸ ISLAM, 2017. str. 576

¹²⁹ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 148

¹³⁰ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 73

¹³¹ ISLAM, 2017. str. 576

hospodářských zvířat.¹³² Mezi nejčastější příčiny chudoby podle výzkumu Sarkera, Aliho a Islama, patří eroze říčních břehů, povodně a špatný přístup ke vzdělání.¹³³

Životní podmínky *čarbásiů* můžeme demonstrovat na dvou příkladech. Prvním z nich je výzkum provedený v severních *čarových* oblastech Bangladéše (okresy Lálmanirhát, Nílphámáří a Pábná). Ten ukázal, že gramotnost tamějších obyvatel je nižší než bangladéšský průměr. V až pětině dotázaných domácností byla hlavou rodiny žena, tedy naopak častěji, než je v Bangladéši obvyklé. Čtyři pětiny dotázaných uvedly, že nevlastní žádnou půdu a nemohou si dovolit jíst tři jídla denně. Sami respondenti pak uvedli že mezi jejich největší problémy patří nedostupnost zdravotní péče či vzdělání, a obtížné získávání státní podpory (například ve formě peněz na nákup lodí, které by jim usnadnily transport). Tento výzkum také ukázal, že v oblasti *čarů* je jen málo příležitostí dosáhnout kvalitních životních podmínek.¹³⁴

Druhý výzkum byl proveden na *čaru* na řece Džamuně. Ukázal, že polovina obyvatel tohoto *čaru* se živí zemědělstvím, třetina pracuje coby zemědělstí pachtýři nebo nádeníci, a necelých 10 % se živí rybolovem (ten je nicméně spolu s chovem hospodářských zvířat často vedlejším zdrojem příjmu a zároveň možností získat potravu). Asi 30 % rodin nevlastní žádnou zemědělskou půdu, a právě přístup k půdě je nejčastější příčinou konfliktu v této oblasti.¹³⁵

Data vycházející z těchto výzkumů samozřejmě nemůžeme paušalizovat, protože každý z nich zkoumal jinou oblast, a i životní podmínky *čarbásiů* se mohou v rámci Bangladéše pochopitelně lišit. Navíc se převážně nejedná o data, která by bylo možné mezi sebou srovnávat. Přesto jimi ale můžeme podpořit výše uvedená tvrzení, tedy že *čarbásiové* mají špatný přístup ke vzdělání i zdravotní péči, a nejčastěji se živí zemědělstvím, případně coby zemědělstí pachtýři a nádeníci. Výsledky obou výzkumů se lišily, co se týče vlastnictví půdy (80 % ku 30 %). Zřejmě se jedná o lokální rozdíl a jakkoliv je velký, je potřeba konstatovat, že ani 30 % není zanedbatelné číslo, které by ukazovalo na to, že obyvatelé tamějšího *čaru* netrpí výše uvedenými problémy.

¹³² ISLAM, 2017. str. 576

¹³³ SARKER, Nazirul Islam, Arshad ALI a Shadidul ISLAM. Causes and possible solutions of poverty perceived by char dwellers in Bangladesh. International Journal of Natural and Social Sciences. 2015, 2, 37–41. str. 38–41

¹³⁴ ISLAM, 2017. str. 581–583

¹³⁵ LEIN, 2000. str. 123

Vznik vesnic v oblastech *čarů* se z velké části odvíjí od místních přírodních podmínek, které nutí *čarbásie* často migrovat, a proto je poměrně obvyklé, že příbuzní nebydlí blízko sebe. Domy v těchto vesnicích jsou, ve srovnání s vesnicemi na pevnině¹³⁶, poměrně daleko od sebe.¹³⁷ Čím více lidí se pak usídli na jednom *čaru*, tím vyšší je pravděpodobnost, že se *čarbásiové* setkají s nedostatkem surovin, jichž původně nebyl nedostatek ani v tomto prostředí: například krmivo pro dobytek a palivo.¹³⁸

3. 2. 1. PŘÍRODNÍ RIZIKA

Čarbásiové jsou ohroženi četnými přírodními riziky, a to ve větším měřítku než zbytek obyvatelstva Bangladéše. Mezi tato přírodní rizika patří především záplavy a eroze *čarů* (dále pak přírodní katastrofy jako tornáda, cyklóny a podobně).¹³⁹

Povodně přichází pravidelně. Čím je *čar* starší a větší, tím vyšší je pravděpodobnost, že aspoň nějaká jeho část zůstane i při povodni nad hladinou rozvodněné řeky. Součástí obrany proti záplavám bývá právě stavba domů na co nejvýše položených místech *čaru*, případně stavba domů na kůlech. Na rozdíl od lidí na pevnině počítají *čarbásiové* s tím, že jejich domy mohou být každoročně ohroženy záplavami. Pokud bydlí již delší dobu na stejném místě, umí se před záplavami lépe bránit. Tuší totiž zhruba do jaké výše voda obvykle vystoupí a mohou se tomu přizpůsobit. Navíc obvykle vlastní alespoň malé loďky, kterými mohou sebe a svou rodinu dostat do bezpečí v případě, že hladina stoupne příliš.¹⁴⁰

Čarbásiové se také na období monzunů a souvisejících povodní připravují prodejem dobytka a dalších hospodářských zvířat, a to za velmi nízké ceny, což pro ně má negativní ekonomické důsledky. Snahou je získat zpět alespoň část peněz, které do zvířat investovali, namísto aby riskovali možnost, že tato zvířata při povodních zahynou (ať už nedostatkem potravy či vyčerpáním) a jejich investice úplně propadne.¹⁴¹

¹³⁶ Pro potřeby této práce pevninou označujeme území Bangladéše, které není tvořeno řekami, *čary*, ani přiléhajícími oblastmi.

¹³⁷ ZAMAN, 1991. str. 680

¹³⁸ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 190

¹³⁹ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 75

¹⁴⁰ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 149

¹⁴¹ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 75

Časté záplavy způsobují, že je pro obyvatele *čaru* velmi náročné zlepšit svou socioekonomickou situaci, protože se pravidelně musí vyrovnávat s důsledky povodní, či se stěhovat. Většina *čarbásiů* navíc nemá při povodních k dispozici pitnou vodu, protože většinu studní kontaminuje říční voda. Převáření vody přímo z řeky příliš nepřipadá v úvahu, protože zásoby topiva jsou v této době také velmi omezené a občas ho není dost ani na uvaření jídla, a *čarbásie* tak ohrožují nemoci způsobené pitím kontaminované vody. V období záplav je také problémem ještě horší dostupnost zdravotní péče.¹⁴²

Eroze *čaru* je též problémem, se kterým se *čarbásiové* musí pravidelně potýkat. Stejně jako povodně pro ně může znamenat ztrátu majetku, snížení již tak nízké životní úrovně a nutnost se přestěhovat.¹⁴³ Neobvyklé není ani to, že vlivem eroze přijdou o majetek například bohatí farmáři, ze kterých se rázem stanou bezzemci. Z hlediska dlouhodobých důsledků pro život je eroze problematičtější než záplavy, protože je poměrně nepravidelná, kdežto záplavy jsou pravidelné, lépe předvídatelné a dá se na ně spíše připravit.¹⁴⁴

3. 2. 2. ZPŮSOB OBŽIVY

Jak zjistil i Leinův výzkum¹⁴⁵, většina *čarbásiů* se, podobně jako obyvatelé jiných částí Bangladéše, věnuje zemědělství. Nejčastěji pěstují rýži, od prosince do března pak i luštěniny, pšenici a arašídy. *Čarbásiové* buď obdělávají vlastní půdu, pracují jako zemědělští pachtýři, anebo jako nádeníci. Výjimečné není ani to, že se *čarbásiové* starají o vlastní pole, a zároveň svůj příjem doplňují z jiných zdrojů, například krátkodobým zaměstnáním.¹⁴⁶ Ať už zemědělci na *čarech* pěstují cokoliv, obvykle platí, že dokud je netrápí povodně, či se *čar* nezačne vlivem eroze rozpadat, je pěstování plodin poměrně jednoduché a výnosné; půda je úrodná, vody je dostatek, a celý proces tak vyjde levněji než na pevnině. Jakmile ale dojde k erozi a záplavám, může se část *čaru* rozpadnout a zničit tak pole i s úrodou, či se na *čaru* mohou usadit

¹⁴² SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 75–76

¹⁴³ Ibid. str. 76

¹⁴⁴ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 141

¹⁴⁵ LEIN, 2000. str. 123

¹⁴⁶ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 77

nánosy bahna a sutě, které původně úrodnou půdu znehodnotí a dále není možné na ní nic pěstovat.¹⁴⁷

Na některých *čarech* je pak nejčastějším zdrojem obživy rybolov, obzvláště na *čarech* v Meghně a Padmě (více než 40 % obyvatel). Podstatným zdrojem příjmu také bývá chov dobytka. Živočišné produkty, například kravské mléko, pak *čarbásiové* prodávají.¹⁴⁸

Někteří *čarbásiové* se, obzvláště pokud žijí v okolí měst, živí prodejem nejrůznějších drobností či vlastních zemědělských produktů. Trhy pak pro obyvatele *čarů* znamenají také možnost obstarat si nejrůznější nezbytnosti. Pokud jsou města od *čarů* příliš vzdálená, obvykle na bližších místech vznikají menší místní trhy. V období monzunů je pak cestování na trhy mnohem jednodušší, protože se i malé řeky mění ve splavné toky (záplavy ale mohou zároveň znamenat, že se splavování řek stává nebezpečným). Překonávat velké vzdálenosti po souši je totiž velmi náročné a zabere mnoho času. Neobvyklá není ani migrace za prací, a to ať už se jedná o práci v zemědělství, nebo v jiných odvětvích.¹⁴⁹

Životní styl *čarbásiů* se značně odvíjí od příležitostí, které jim dané prostředí nabízí. V závislosti na ročním období se tak mohou věnovat zemědělství, chovu dobytka, rybolovu, obchodování, nádenictví či dalším více či méně těžkým pracím. Navzdory skutečnosti, že jsou schopni takovéto flexibility, se ale *čarbásiům* trpícím extrémní chudobou nedaří tímto způsobem získat dostatek prostředků na zlepšení své životní situace.¹⁵⁰ Obecným trendem je, že pokud mají *čarbásiové* tu možnost, snaží získat vlastnická práva k půdě na více *čarech* najednou. Snaží se tak získat jistotu, že se při ohrožení současného domova budou mít kam přestěhovat. Realitou ale je, že velká část z nich nemá vůbec žádný pozemek, natož aby si mohla dovolit pořízení dalšího.¹⁵¹

¹⁴⁷ LEIN, 2000. str. 124

¹⁴⁸ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 78

¹⁴⁹ Ibid. str. 78

¹⁵⁰ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 151

¹⁵¹ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 78

3. 2. 3. PŘÍSTUP KE ZDRAVOTNÍ PÉČI A VZDĚLÁNÍ

Nízká dostupnost zdravotnických služeb a nedostatečná hygiena jsou v oblastech *čarů* velmi obvyklé, podobně jako v dalších rurálních oblastech Bangladěše. V *čarové* oblasti je nicméně tento problém znásoben.¹⁵² Bezplatná zdravotní péče je pro obyvatele *čarů* špatně dostupná, a často není dostupná vůbec. V blízkém okolí *čarů* se málokdy nachází státní kliniky či lékařská zařízení, a *čarbásiũm* tak nezbývá nic jiného než se spoléhat na domácí léčbu. I v případě, že zdravotnické zařízení není zas až tak vzdálené, je přeprava nemocného obvykle velmi náročná kvůli špatné infrastruktuře.¹⁵³ Zdravotnická péče dostupná na pevnině je také pro většinu *čarbásiũ* příliš drahá, a proto se k podobným cestám obvykle uchylují pouze v případech nejvyšší nouze. To vede až k tomu, že ve většině *čarových* oblastí jsou choroby spojené se špatnými životními podmínkami v monzunovém období dokonce častější příčinou úmrtí než samotné povodně.¹⁵⁴ Pokud už zdravotnická zařízení v této oblasti vznikají, obvykle se kromě primární péče snaží i o osvětu, aby *čarbásiové* dokázali lépe čelit nebezpečím spojeným s jejich zdravím.¹⁵⁵

Mezi skupinami *čarbásiũ*, které jsou zvláště ohroženy špatnou dostupností lékařské péče, zmíníme těhotné ženy a matky. Těhotné ženy si málokdy mohou dovolit podstoupit alespoň nějakou kontrolu u doktora a porod často probíhá doma v poměrně nehygienických podmínkách. O ženu se při porodu starají její ženské příbuzné, dlu volají pouze v komplikovaných případech.¹⁵⁶ Matka pak může mít vlastní zdravotní potíže, a zároveň jí život významně zkomplikuje, pokud onemocní i její dítě. Žena pak musí zůstat doma místo toho, aby šla do práce, a rodina přijde o část svých příjmů. To je problémem obzvlášť pokud je žena jediným členem domácnosti, který vydělává peníze. I zdravotní stav dětí, tak značně ovlivňuje životní úroveň rodiny.¹⁵⁷ Mohli bychom samozřejmě poznamenat, že poslední zmiňovaný jev zřejmě

¹⁵² SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 78

¹⁵³ UDDIN, Mohammad Nasir, Mohammad Mansur RAHMAN a M. Mahfuza KHATUN. Medical choices of a disaster-prone Bangladeshi village: An ethnographic study. *Antrocom: Online Journal of Anthropology*. 2019, 15(2), 167–175. str. 174

¹⁵⁴ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 78–79

¹⁵⁵ UDDIN, RAHMAN, KHATUN, 2019. str. 174

¹⁵⁶ *Ibid.* str. 173

¹⁵⁷ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 141

nebude výsadou *čarové* oblasti, ale je nutné se o něm zmínit pro dokreslení výčtu problémů, se kterými se *čarbásiové* mohou potýkat.

Na *čaru* Madžhir byl proveden výzkum, který se týkal toho, jaké způsoby léčby *čarbásiové* volí, a jaké mají povědomí o nemocech, které je sužují (autor studie se jich tak například ptal, které nemoci jsou nejčastější příčinou úmrtí, ale odpovědi následně neredigoval, a my se tak můžeme dozvědět, jakým způsobem sami nemoci vnímají a pojmenovávají). Tento výzkum ukázal, že *čarbásiové* v této oblasti své zdravotní problémy nejčastěji řeší samoléčbou, či jim k uzdravení pomůže jejich rodina, přátelé a sousedé. Péče se ujímají ženy a léčba spočívá ve využívání různých rostlinných a živočišných produktů, či užití speciálních modliteb a obětí, obzvláště pokud se předpokládá, že nemoc má nadpřirozenou příčinu. Další možnosti léčby obvykle spočívají v následování souboru nejrůznějších pravidel a přesvědčení, která se v dané oblasti či kultuře vyskytují, a to ať už se jedná o stravování, spánek, práci či modlení. Jedním z takových přesvědčení například je, že těhotná žena by měla méně jíst, aby dítě příliš nevyrostlo, a porod tak byl snazší. Jednotlivé skupiny lidí (děti, adolescenti, dospělí a staří lidé) se pak mají vyvarovat různých jídel, u kterých se věří, že zvyšují pravděpodobnost nemoci a úmrtí.¹⁵⁸

Se zajištěním zdravotní péče se snaží pomoci různé nevládní organizace. Můžeme zde zmínit například organizaci *Friendship*, která v roce 2002 přišla s unikátním konceptem plovoucí nemocnice (respektive lodi se zdravotnickým vybavením a zázemím, která funguje coby malá klinika)¹⁵⁹, která dokáže připlout do blízkosti *čarů* a učinit tak zdravotní péči více dostupnou. *Friendship* se snaží též o osvětu, a to nejen v oblasti zdravotnictví, ale i v oblasti hygieny, práva a dalších. Mimo jiné se také snaží v oblasti *čarů* zajistit lepší vzdělání.¹⁶⁰

Co se týče přístupu ke vzdělání, i ten je velmi problematický. Ne, že by se na *čarech* vůbec nevyskytovaly školy: pokud je *čar* stabilní (tedy existuje v dané oblasti již několik let a nedá se předpokládat, že by se mohl brzy rozpadnout), může na něm vzniknout základní škola. Přístup ke vzdělání je stále mnohem horší než v ostatních

¹⁵⁸ UDDIN, RAHMAN, KHATUN, 2019. str. 170–171

¹⁵⁹ Viz obr. č. 5

¹⁶⁰ Friendship [online]. [cit. 2020-12-13]. Dostupné z: <https://friendship.ngo>

částech Bangladéše, což se projevuje i na nižší gramotnosti, jak jsme ostatně uvedli výše. Skutečnost, že v blízkém okolí existuje škola, také není jednoznačnou výhrou. Platí totiž, že obzvláště v monzunovém období, kdy je obtížnější transport mezi *čary*, případně mezi *čary* a pevninou, je pro děti obtížné do školy docházet pravidelně.¹⁶¹

3. 2. 4. POSTAVENÍ ŽEN

Život žen žijících na *čarech* je poměrně tvrdý. Platí zde rozdělení genderových rolí podobně jako v jiných částech Bangladéše, a proto se od ženy očekává, že se postará o domácnost. Pokud je ale rodina chudší, je také žádoucí, aby se žena pokusila zajistit další příjem. Není tak výjimkou, že žena vyrazí prodávat zeleninu na deset kilometrů vzdálenou tržnici, a ještě ji pak doma čeká práce; nebo že pracuje na poli v podobných podmínkách jako muži. Nutno ovšem dodat, že někteří muži se do péče o domácnost zapojují více, než je v bangladéšské společnosti obvyklé. Souvisí to především se skutečností, že život na *čaru* klade na jeho obyvatele vyšší nároky než život na pevnině, a pokud by tyto práce byly výhradně starostí ženy, nemusela by stíhat plnit všechny své povinnosti ani kdyby se velmi snažila.¹⁶²

Mezi způsoby přivýdělku, kterými mohou ženy přispívat k příjmu rodiny, patří například starost o hospodářská zvířata. Právě chov hospodářských zvířat může pomoci zajistit příjem rodiny v obdobích, kdy je menší úroda. Pokud jsou vhodné podmínky, mohou se ženy také věnovat rybolovu, prodávat zeleninu, kterou vypěstují, že pronajímat svou půdu, pokud tedy nějakou vlastní. Ženy si také mohou přivydělávat krátkodobým zaměstnáním, kdy mívají možnost vydělat si při práci stejnou mzdu jako muži, ale čekají je naprosto stejné pracovní podmínky. Navíc nemají stejné pracovní příležitosti jako muži. Některá zaměstnání mohou získat pouze muži a ženy tak mohou mít problém dostat se k některým pracím, které by jim mohly vynést více peněz.¹⁶³ Zajímavostí je, že Sarwar, Islam a Monzoor ve své studii naopak uvádí, že ženy žijící v bangladéšských rurálních oblastech (nejen v oblasti *čarů*) mají podprůměrné výdělky a jsou často vykořisťovány.¹⁶⁴ Informace ale není porovnána s výší mzdy

¹⁶¹ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 79

¹⁶² LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 189–190

¹⁶³ Ibid. str. 190–196

¹⁶⁴ SARWAR, Golam, Rezaul ISLAM a Shahorin MONZOOR. Women's Rights to Land in Bangladesh: Roles, Limitations and Transformation. Dhaka: Unnayan Onneshan – The Innovators, 2007. str. 5

mužů a je tak možné, že autoři chtěli pouze konstatovat, že venkovské obyvatelstvo má všeobecně nízké výděvky. Dále v textu pak uvádí, že se liší výděvky žen a mužů v zemědělství, ale zároveň podotýkají, že to souvisí s rozdělením práce, kdy například lépe placenou orbu mohou dělat pouze muži.¹⁶⁵ Zase hovoří obecně o Bangladéši, nikoliv jen o *čarových* oblastech, ale přesto vlastně potvrzují výše uvedené tvrzení Lahiri-Dutt a Samanty, že muži a ženy v *čarových* oblastech nemají rovné pracovní příležitosti (zdali to platí i pro ostatní oblasti bangladéšského venkova neuvádí, ale ani nevyvrací). Druhou možností interpretace pak je, že tito autoři hovoří o realitě týkající se celého Bangladéše, a Lahiri-Dutt a Samanta pak svým tvrzením naznačují, že v *čarové* oblasti je tato realita odlišná. Není pochyb o tom, že život žen na pevnině a na *čarech* se v mnohých oblastech liší, a toto může být jednou z nich.

V oblasti *čarů* se pak vyskytuje i značný počet domácností, kde je hlavou rodiny žena (jak jsme uvedli výše, průměrný počet takových domácností je v *čarových* oblastech vyšší, než je bangladéšský průměr). Taková žena je buď rozvedená, vdova, či ji její muž opustil. Tyto rodiny jsou vystaveny problémům souvisejícím s nižšími příjmy, které jsou dané skutečností, že je výdělečně činný pouze jeden člen rodiny. Nižší příjmy pak mohou vést k podvýživě dětí, a skutečnost, že jsou děti nemocné, pak zase vede k tomu, že žena nemůže pracovat, a příjmy rodiny se ještě více snižují. Je tedy zjevné, že situace těchto rodin je skutečně komplikovaná. Pokud dojde k tomu, že žena nemůže vydělávat peníze, obvykle se uchýlí k tomu, že požádá o pomoc své příbuzné, přátele či sousedy.¹⁶⁶

Od státu se ženám, které jsou hlavou rodiny, nedostává příliš podpory, a navíc mají poměrně špatné postavení i mezi ostatními *čarbásii*. V rodině mají obvykle hlavní slovo pouze dokud synové nedorostou do dospělosti a nestanou se hlavou rodiny oni.¹⁶⁷

3. 3. VLASTNICKÁ PRÁVA A SOCIÁLNÍ KONFLIKTY

V *čarových* oblastech bylo určování vlastnických práv vždy problematické. Zákony stanovují, že jakmile se objeví nová půda (a to ať už jde o úplně nový *čar*, nebo se jen

¹⁶⁵ SARWAR, ISLAM, MONZOOR, 2007. str. 10–11

¹⁶⁶ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 193–194

¹⁶⁷ Ibid. 194–196

nad hladinu vynoří dříve zaplavený pozemek), patří automaticky vládě. Účelem těchto zákonů bylo získat půdu z rukou bohatých farmářů a rozdělit ji mezi ty chudší a bezzemky, ale ve skutečnosti to tak nefunguje. *Čarbásiové* ale mají problém akceptovat, že pokud je jejich pozemek zaplaven a pak se znovu vynoří, už jim vlastně nepatří. Mocné lokální elity pak často neváhají pro získání nové půdy použít násilí, a boj o kontrolu nad půdou se tak mění v násilné střety.¹⁶⁸ Ty jsou motivovány obzvláště skutečností, že když úřady později rozhodují o vlastnických právech, poměrně významnou roli hraje to, kdo má nad daným pozemkem kontrolu.¹⁶⁹

Jak jsme již poznamenali ve druhé kapitole, systém vlastnických práv v Bangladéši je poměrně složitý, pořádně se nedodržuje, či se různými způsoby obchází, a existuje tak stále poměrně velká skupina *čarbásiů*, kteří nemají žádný pozemek, či je jejich pozemek velmi malý. I mezi nimi můžeme rozlišovat různé skupiny, někteří *čarbásiové* totiž nevlastní žádný pozemek a ani nemají příležitost zemědělsky využívat cizí půdu, jiní pak sice také nemají žádnou vlastní půdu, ale chodí alespoň obdělávat cizí pole v rámci pachtu. Těchto skupin se týká výzkum Khana, Jahana a Haquea, který se snažil zjistit, jaký vliv má možnost vlastnit půdu na pocit spokojenosti a jistoty. Ten zjistil, že mezi těmito dvěma faktory existuje korelace, a možnost vlastnit půdu značně posiluje pocit blahobytu.¹⁷⁰

Je poměrně obvyklé, že pokud je *čar* stabilní a vznikne na něm vesnice, či se komunita, která ho obývá, již dobře zná, snaží se problémy spojené s erozí a povodněmi řešit společně. Například tak plánují, kam se postižené rodiny budou moci přestěhovat.¹⁷¹ Vláda a příslušné úřady vysídleným *čarbásiům* totiž neposkytují potřebnou podporu a jim tak nezbývá než se obrátit na své příbuzné, kteří ale často nežijí v jejich blízkosti, a zámožné *máliky*.¹⁷² Je obecně přijímaným pravidlem, že lidé, kteří přijdou o domov vlivem eroze, mají možnost se dočasně usadit na cizím pozemku. Platí ale, že pouze bezzemci se takto mohou usadit, aniž by museli

¹⁶⁸ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 77

¹⁶⁹ ZAMAN, 1991. str. 677

¹⁷⁰ KHAN, Mozibul Huq Azad, Sarwar JAHAN a Ariful HAQUE. Effects of land ownership on psychological well-being of the poor farmers of the northern parts of Bangladesh. *Journal of Life and Earth Science*. 2007, 2(2), 43–46.

¹⁷¹ LEIN, 2000. str. 124

¹⁷² ZAMAN, 1991. str. 680

komukoliv platit nájem; jakmile rodina vlastní nějaký jiný pozemek, může se sice usadit na cizím pozemku, ale obvykle se obě strany domluví na výměně půdy či platbě nájmu.¹⁷³ Ačkoliv mohou bezzemci v tomto případě půdu užívat zdarma, ve skutečnosti se stávají závislími na místní vládnoucí elitě, která jim půdu propůjčuje, a tedy velmi zranitelnými. Stávají se levnou pracovní silou a nezřídka bývají vykořisťováni. Tito *málikové* sice bezzemky nenutí platit nájem, ale často od nich přesto vyžadují peníze jako projev díky a úcty. Pro lokální elity je celý tento systém velmi výhodný, protože jim umožňuje upevňovat svou kontrolu nad danou oblastí.¹⁷⁴

Obvykle platí, že když se dva či více *mátabbarů* dostane do sporu o půdu, málokdy se tento spor vyřeší mírovou cestou. Pokud oba *mátabbarové* pochází ze stejné *samádže*, je velmi pravděpodobné, že se po skončení konfliktu poražený oddělí a vznikne nová *samádž* tvořená jeho následovníky. Jakmile se ale do sporu dostane bohatý vesničan s chudým či dva chudí vesničané, může dojít k neformální dohodě, kterou se snaží dosáhnout oboustranné spokojenosti.¹⁷⁵

V *čarové* oblasti Bangladéše poměrně často dochází k násilí a ilegálnímu zabírání půdy. *Džotdárové* a *tálukdárové* udržují své postavení pomocí *láthijálů*, kteří tvoří takové jejich malé vojsko. Protože jsou ale tyto soukromé armády v Bangladéši ilegální, musí se *tálukdárové* a *džotdárové* postarat o to, aby *láthijálové* nebyli zatčeni. To pro ně ale často nepředstavuje problém, protože bývají součástí státní správy a mohou tak leccos ovlivnit. Studie z 80. a 90. let dokázaly, že v *čarové* oblasti existuje korelace mezi vlastnictvím většího množství půdy a politickou mocí. Místní elity tak těží ze skutečnosti, že často neexistuje vyšší právní moc, která by mohla jejich činnost kontrolovat a usměrňovat.¹⁷⁶

Existují ale ovšem výjimky a ke sporům o půdu nedochází vždy. Například na jednom z *čarů* na řece Džamuně došlo ke sporu o půdu naposledy ve 40. letech 20. století, kdy o kontrolu nad *čarem* bojovali dva *zamíndárové*. V posledních letech pak údajně k žádnému většímu konfliktu nedošlo, a pokud byla některá část pozemku

¹⁷³ LEIN, 2000. str. 124

¹⁷⁴ ZAMAN, 1991. str. 680

¹⁷⁵ Ibid. str. 681

¹⁷⁶ Ibid. str. 684–685

zaplavena a znovu se vynořila, bylo pro *čarbásie* poměrně snadné se shodnout na tom, že stále patří původnímu vlastníkovi.¹⁷⁷

3. 4. MIGRACE A VYSÍDLOVÁNÍ

Migraci můžeme popsat jako dobrovolný přesun osob v rámci jednoho či více států, a to legální i ilegální. Důvody migrace mohou zahrnovat hledání lepších životních podmínek, či jednoduše touhu se přestěhovat.¹⁷⁸ Vysídlení je pak jev, kdy je osoba donucena se přesunout na jiné místo. Může se tak stát vlivem přírodních rizik, či nejrůznějšími ilegálními cestami: například falšováním záznamů o pozemcích a následnému vysídlení „ilegálních“ obyvatel. Zároveň ale Feldman a Geisler dodávají, že ne vždy se ale musí jednat o fyzický přesun na jiné místo. Navrhují totiž, že k vysídlení může dojít i na rovině rodiny, komunity či národa, a oběť tak může být vysídlena, aniž by opustila domov, pokud dojde ke ztrátě jejích práv a sociálnímu vyloučení. Takové vysídlení tak souvisí s tím, jak se jedinec cítí z ekonomického, sociálního a politického hlediska, a jedná se o neviditelný proces, kterému podléhají například obyvatelé ekosystému, který se začíná hroutit.¹⁷⁹ I *čarbásiové* tak mohou být tímto typem vysídlení ohroženi například ve chvíli, kdy jsou jejich vlastnická práva nejasná a ztrácí své jistoty.

Bangladěš je zemí, na které je možné efektivně zkoumat vztahy mezi životním prostředím a migrací. Platí to především pro mezinárodní migraci, kdy je na případu Bangladěše možné dokázat spojení mezi degradací životního prostředí, uprchlíky, kteří kvůli ní opouští domovy, a násilným konfliktem. S ním je spojená právě emigrace do jiných států, například do indických svazových států Západní Bengálsko a Ásám. Ačkoliv se ale dá na případu Bangladěše vztah migrace a degradace životního prostředí efektivně zkoumat, je obtížné tyto dva jevy přímo spojit. Data týkající se populace jsou totiž velmi nespolehlivá, může jimi být z politických důvodů manipulováno, a je tak náročné je vhodně interpretovat.¹⁸⁰

¹⁷⁷ LEIN, 2000. str. 123

¹⁷⁸ LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013. str. 102

¹⁷⁹ FELDMAN, GEISLER, 2012. 974–975

¹⁸⁰ LEIN, 2000. str. 122–123

Co se týče migrace v rámci jednoho státu, předpokládá se, že za ni může rostoucí populační tlak, nerovný přístup k půdě, nedostatek pracovních příležitostí a chudoba. Tyto faktory nutí chudé lidi usazovat se i v tak riskantním prostředí, jako je oblast *čarů*. Přírodní rizika spojená s klimatickou změnou jsou ale zároveň příčinou ilegálního usazování *čarbásiů* v městských oblastech ve chvíli, kdy přijdou o majetek, práci či rodinu.¹⁸¹ Jelikož jsou v oblasti *čarů* velmi obvyklé přírodní katastrofy a jevy související s klimatickou změnou, jako jsou klimatický šok, geografická izolace, špatná infrastruktura či špatný přístup k základním službám, *čarbásiové* poměrně často migrují z místa na místo. Důvodem k migraci bývají povodně, eroze břehů řeky, a související ztráta majetku a obydlí. Dalšími důvody k migraci bývá nedostatek práce a jídla. Většina *čarbásiů* by preferovala raději zůstat na jednom místě, kde mají příbuzné a známé, ale ne vždy se jim to poštěstí. Jejich rozhodnutí týkající se migrace může významně ovlivňovat i skutečnost, že *čarbásiové* jsou poměrně málo připraveni čelit přírodním katastrofám, klimatickým změnám a socioekonomickým problémům, což je způsobeno omezenou možností získat jakékoliv vzdělání či informace (a to ne nutně ve školských zařízeních, ale i co se týče zásad osobní hygieny, zásad správné výživy, či osvěty ohledně životního prostředí).¹⁸²

Jakým způsobem probíhá migrace v oblasti *čarů* můžeme demonstrovat na dvou výzkumech. Islamův výzkum (v severních *čarových* oblastech Bangladéše) ukázal, že až polovina *čarbásiů* zůstává na jednom místě nejvýše 5 let v kuse, a pouze 14 % z nich 10 až 19 let. U *čarbásiů* je tak migrace velmi častá. *Čarbásiové* se nejčastěji stěhují pouze na vedlejší *čar*, což je v Bangladéši obvyklý jev způsobený vlivem přírodních jevů a katastrof. Důvodem takového přesunu je obvykle nedostatek jídla, nízký příjem, problém se ziskem zaměstnání, či případně skutečnost, že *čarbásiové* vlivem záplav přijdou o dům. Dochází ale i k drobnějším a méně trvalým přesunům, značná část *čarbásiů* totiž každodenně cestuje za prací, a to někdy až 10 km daleko. Je tedy obvyklé, že jakmile se jim podaří získat práci na dobu delší, než je šest měsíců, obvykle se rovnou na příslušný *čar* přestěhují. Islamův výzkum se zabýval také tím, jaké přírodní katastrofy a jevy spojené s klimatickou obyvatelé *čarů*

¹⁸¹ LEIN, 2000. str. 123

¹⁸² ISLAM, 2017. str. 576–587

nejčastěji ohrožují. Jedná se o erozi říčních břehů, záplavy, nedostatek jídla a pracovních příležitostí. I jevy spojené se sociální zranitelností jsou velmi častou příčinou migrace. Téměř polovina *čarbásiů* následně uvedla, že právě výše uvedené problémy je přiměly k migraci. Za zmínku ale stojí i skutečnost, že nejčastějším důvodem k migraci, který respondenti uváděli, byly nejrůznější lokální konflikty, do kterých mohou být, jak jsme již vysvětlili výše, různým způsobem zapojeni.¹⁸³

I Leinův výzkum (na *čaru* na řece Džamuně) potvrdil, že *čarbásiové* nejčastěji migrují do přilehlých oblastí, a to ať už se jedná o *čar* či pevninu. Pokud je jejich pozemek zaplaven a následně se znovu vynoří nad hladinu, obvykle se na něj původní vlastníci postupně vrátí. Poměrně velká část rodin pak uvedla, že pokud by měli možnost vrátit se na pevninu, rádi by to udělali. Jejich děti by mohly chodit do školy, a navíc by nebyli tolik ohroženi nestabilitou životních podmínek na *čaru*. Pro většinu *čarbásiů* jsou ale pro naplnění tohoto přání překážkou vysoké ceny pozemků na pevnině, kdy je hodnota pozemků na *čaru* několikanásobně nižší¹⁸⁴

Pro správnou interpretaci výše uvedených výsledků je ale nutné poznamenat, že se uvedené údaje týkají především *čarbásiů*, kteří se rozhodnou v oblasti *čary* zůstat; stále existuje poměrně velké množství lidí, kteří *čary* opustí a přestěhují se raději na pevninu, například do příměstských oblastí, a s nimi tyto studie nepočítají.¹⁸⁵

Lein uvádí, že by bylo chybné vnímat *čary* jako vhodné místo, kam se mohou uchýlit bezzemci z hustěji obydlených venkovských oblastí, tedy jako místo, kam se sami budou chtít přestěhovat. Hustota obyvatelstva je v *čarové* oblasti sice nižší a volné půdy zdánlivě existuje více, ale *čarbásiové* jsou ostatními Bangladěšany považováni za velmi specifickou skupinu lidí; je s nimi spojována chudoba, hrubost a neurvalost. Počet lidí, kteří volí migraci do *čarové* oblasti, proto není zas až tak vysoký. Mohou přesun na *čar* vnímat jako ztrátu svého sociálního statusu, a to pro ně může být odstrašující. Pokud tedy zvažují, na jaké místo migrovat, mohou být motivováni vybrat si spíše příměstské oblasti.¹⁸⁶ Nesmíme samozřejmě opomenout ani

¹⁸³ ISLAM, 2017. str. 583–585

¹⁸⁴ LEIN, 2000. str. 125

¹⁸⁵ SARKER, HUQUE, ALAM, KOUDSTAAL, 2003. str. 77

¹⁸⁶ LEIN, 2000. str. 125

skutečnost, že *čary* jsou oblastí velmi ohroženou přírodními riziky, což také může při rozhodování Bangladéšanů hrát roli.

ZÁVĚR

Tato práce se pokusila podat ucelený přehled témat a problémů, které se týkají fenoménu zvaného *čar*. Mimo jiné můžeme potvrdit tvrzení, že prostředí *čarů* je velmi nestálé, a z toho plyne pro jejich obyvatele mnoho problémů. Tuto nestabilitu můžeme přisoudit především geologickými a hydrologickými podmínkami, které v oblasti Bengálské delty panují, jako je velké množství řek a srážek, neustále probíhající procesy sedimentace a eroze, a častý výskyt přírodních katastrof. V současnosti jsou tyto problémy zřejmě ještě akcelerovány probíhající klimatickou změnou, což je jedna ze souvislostí, kterou by možná stálo za to blíže prozkoumat.

Oblast Bengálské delty vždy přitahovala pozornost lidí, kteří hledali, kde se usadit. Je totiž velmi úrodná a zdánlivě může působit jako prostředí, ve kterém bude velmi snadné se prosadit. Do určité míry to jistě platí, zemědělské výnosy v těchto oblastech jsou poměrně vysoké a neustále nově vznikající *čary* působí dojmem, že v této oblasti existuje velké množství volné půdy, na kterou je možné se přestěhovat. To možná platilo dříve, ale dnes nikoliv. Problémy s vlastnickými právy a následné vykořisťování chudých vesničanů vedou k tomu, že takoví *čarbásiové* často pracují na cizím pozemku, a jakkoliv je jejich snaha velká, jejich výdělky nebývají dost velké na to, aby se jim mohlo podařit zlepšit svou socioekonomickou situaci. Problém je i s konceptem „volné půdy“, která sice možná právně existuje, v praxi se ale na vlastnická práva příliš nehledí, a pokud ano, dochází často k manipulaci tak, aby profitovaly zámožné elity. V neposlední řadě pak musíme zmínit přírodní rizika jako jsou povodně, eroze a přírodní katastrofy, která *čarbásiům* pravidelně komplikují život. Často dochází ke zničení jejich polí či majetku.

Jak charakterizovat obyvatele *čarů*? Jedná se z velké části o skupinu, která žije ve špatných podmínkách, je ohrožována přírodními jevy a katastrofami, a vykořisťována elitami. Pro úplnost samozřejmě musíme mezi *čarbásie* zahrnout i tyto elity, které jsou také ohroženy přírodními riziky, jen se s nimi lépe vyrovnávají díky svému bohatství a majetku. Pro život *čarbásiů* je charakteristická právě výše zmíněná nestálost, kdy není výjimkou, že se musí přestěhovat i několikrát za život, a mnoho z nich s touto možností již dopředu počítá. Obecně můžeme konstatovat, že pro většinu z nich oblast *čarů* není místem k životu, které by si vybrali, pokud by měli na výběr.

Jakkoliv jsou ale vlastnická práva v *čarové* oblasti nejasná, je pro jejich obyvatele jednodušší najít si místo k životu tam než na pevnině, i když to bohužel často znamená, že jsou různými způsoby vykořisťováni.

Špatné podmínky *čarbásiů* a nejasnosti ve vlastnických právech, které se dosud nepodařilo vyřešit, jsou něčím, na co by se bangladéšská vláda při snižování chudoby v této oblasti měla zaměřit. Právě snižování chudoby je jedním z cílů, které si bangladéšská vláda stanovila pro následujících dvacet let ve svém *Perspective plan of Bangladesh* (Perspektivní plán Bangladéše) pro období 2021 až 2041.¹⁸⁷ Můžeme tak v nadcházejících letech sledovat, nakolik se jí podaří tento závazek splnit, a zdali se situaci *čarbásiů* podaří významně zlepšit.

Na závěr můžeme konstatovat, že bengálská terminologie týkající se *čarů* je poměrně bohatá: namátkou můžeme zmínit pojmy týkající se jednotlivých druhů *čarů*, jejich zániku či společenské struktury *čarbásiů*. Výčet termínů, které uvádíme v této práci, ovšem není vyčerpávající, což ani nebylo cílem. Jde spíše o termíny, které mohou čtenáři orientujícímu se v bengálštině pomoci si k tématu dohledat další materiály, a zároveň by se mohly stát základem pro českou terminologii týkající se *čarů*, která dosud není zavedená.

¹⁸⁷ Perspective plan of Bangladesh 2021–2041 [online]. General Economics Division (GED), Bangladesh Planning Commission, 2020 [cit. 2020-12-27]. Dostupné z: <http://oldweb.lged.gov.bd/UploadedDocument/UnitPublication/1/1049/vision%202021-2041.pdf>

SEZNAM POUŽITÝCH BENGÁLSKÝCH VÝRAZŮ

Níže uvedený seznam obsahuje veškerou bengálskou terminologii, kterou můžeme v textu nalézt, a zároveň v českém prostředí ještě není dostatečně zavedená. Tabulka vždy obsahuje slovo v bengálském písmu, jeho vědeckou transliteraci, českou populární transkripci a anglický ekvivalent (tak, jak ho uváděla konzultovaná literatura).

Vědecká transliterace	Bengálština	Česká populární transkripce	Anglický ekvivalent
bargādār	বর্গাদার	bargádár	bargadar
bhāngā	ভাঙ্গা	bhángá	bhanga
cāpā bhāngā	চাপা ভাঙ্গা	čápá bhángá	chapa bhanga
car / carā	চর / চড়া	čar / čará	char
carbāsī / carer bāsindā / carer mānuṣ	চরবাসী / চরের বাসিন্দা / চরের মানুষ	čarbásí / čarer básindá / čarer mánuš	chorua
carbhūmi	চরভূমি	čarbhúmi	charbhumi
dal	দল	dal	dal
dvīpcar	দ্বীপচর	dvīpčar	island char
hārijā bhāngā	হাঁড়িয়া ভাঙ্গা	hánrijá bhángá	hanria bhanga
jotdār	জোতদার	džotdár	jotedar
lāthiyāl	লাঠিয়াল	láthijál	lathiyal
mālik	মালিক	málik	malik
mātabbar	মাতব্বর	mátabbar	matabbar
niši bhāngā	নিশি ভাঙ্গা	niši bhángá	nishi bhanga

pradhān bhūbhāgēr saṃgē sanyukta car	প্রধান ভূভাগের সঙ্গে সংযুক্ত চর	pradhān bhūbhāger sange samdžukta čar*	attached char
samāj	সমাজ	samádž	samaj
tālukdār	তালুকদার	tālukdār	talukdar či taluqdar

* tento přepis v textu pro zjednodušení pochopení textu nahrazujeme opisem, tedy „čar za normálních odtokových podmínek (hladina vody v řece není zvýšená například v důsledku záplav) spojený s pevninou“

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ABDULLAH, Abu Ahmed. Land Reform and Agrarian Change in Bangladesh. *The Bangladesh Development Studies*. 1976, 4(1), 67–114.

ABDULLAH, Abu Ahmed. The Peasant Economy in Transition: The Rise of the Rich Peasant in Permanently Settled Bengal. *The Bangladesh Development Studies*. 1980, 8(4), 1–20.

ABRAR, Chowdhury Rafiqul a Sayed Nurullah AZAD. *Coping with Displacement: Riverbank Erosion in Northwest Bangladesh*. Dhaka: Rangpur Dinajpur Rural Service and North Bengal Institute, 2003.

COLEBROOKE, Robert Hyde. On the course of the Ganges through Bengal. *Asiatik Researchers*. 1808, 7, 1–32.

FELDMAN, Shelley a Charles GEISLER. Land expropriation and displacement in Bangladesh. *The Journal of Peasant Studies*. 2012, 39, 971–993.

HAQUE, Chowdhury Emdadul. *Hazards in a fickle environment: Bangladesh*. Boston: Kluwer Academic Publishers, 1997. ISBN 0792348699.

HAQUE, Chowdhury Emdadul a Muhammad Qasim ZAMAN. *Coping with Riverbank Erosion Hazard and Displacement in Bangladesh: Survival Strategies and Adjustments*. *Disasters*. 1989, 13(4), 300–314.

HILL, Christopher V. *South Asia: an Environmental History*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2008. ISBN 978-1851099252.

HUTTON, David a Chowdhury Emdadul HAQUE. Human Vulnerability, Dislocation and Resettlement: Adaptation Processes of River-Bank Erosion-Induced Displacees in Bangladesh. *Disasters*. 2004, 28(1), 41–62.

ISLAM, M. Rezaul. Climate Change, Natural Disasters and Socioeconomic Livelihood Vulnerabilities: Migration Decision Among the Char Land People in Bangladesh. *Social Indicators Research*. 2017, 136(2), 575–593.

ISLAM, M. Ataharul. Changes in cropping patterns in East Pakistan. *The Oriental Geographer*. 1968, 12(1), 1–23.

- KHAN, Mozibul Huq Azad, Sarwar JAHAN a Ariful HAQUE. Effects of land ownership on psychological well-being of the poor farmers of the northern parts of Bangladesh. *Journal of Life and Earth Science*. 2007, 2(2), 43–46.
- LAHIRI-DUTT, Kuntala a Gopa SAMANTA. *Dancing with the river: people and life on the Chars of South Asia*. New Haven: Yale University Press, 2013. ISBN 9780300188301.
- LEIN, Haakon. Hazards and forced migration in Bangladesh. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*. 2000, 54(3), 122–127.
- MCLANE, John R. *Bengali Bandits, Police and Landlords: After the Permanent Settlement*. In: YANG, A. *Crime and Criminality in British India*. Tucson: Association of Asian Studies and University of Arizona Press, 1985, s. 26–48.
- MUKERJEE, Radhakamal. *The Changing Face of Bengal: a Study in Riverine Economy*. Calcutta: University of Calcutta, 1938.
- PANANDIKAR, S. G. *The Wealth and Welfare of the Bengal Delta: Comprising the Districts of Mymensingh Dacca, Bogra*. Calcutta: University Press, 1926.
- SARKER, Maminul Haque, Iffat HUQUE, Mustafa ALAM a Rob KOUDSTAAL. Rivers, chars and char dwellers of Bangladesh. *International Journal of River Basin Management*. 2003, 1(1), 61–80.
- SARKER, Nazirul Islam, Arshad ALI a Shadidul ISLAM. Causes and possible solutions of poverty perceived by char dwellers in Bangladesh. *International Journal of Natural and Social Sciences*. 2015, 2, 37–41.
- SARWAR, Golam, Rezaul ISLAM a Shahorin MONZOOR. *Women's Rights to Land in Bangladesh: Roles, Limitations and Transformation*. Dhaka: Unnayan Onneshan – The Innovators, 2007.
- SCHENDEL, Willem van. *A history of Bangladesh*. New York: Cambridge University Press, 2009. ISBN 0521679745
- STRNAD, Jaroslav. *Dějiny Indie*. Vyd. 1., dopl. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. *Dějiny států*. ISBN 978-80-7422-241-2.

UDDIN, Mohammad Nasir, Mohammad Mansur RAHMAN a M. Mahfuza KHATUN. Medical choices of a disaster-prone Bangladeshi village: An ethnographic study. *Antrocom: Online Journal of Anthropology*. 2019, 15(2), 167–175.

ZAMAN, Muhammad Quasim. Social Structure and Process in Char Land Settlement in the Brahmaputra-Jamuna Floodplain. *Man*. 1991, 26(4), 673-690.

Alluvion and Diluvion. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-10]. Dostupné z:

http://en.banglapedia.org/index.php?title=Alluvion_and_Diluvion

Bengal Tenancy Act 1885. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-11]. Dostupné z:

http://en.banglapedia.org/index.php?title=Bengal_Tenancy_Act_1885

East Bengal State Acquisition and Tenancy Act 1950. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-12]. Dostupné z:

http://en.banglapedia.org/index.php?title=East_Bengal_State_Acquisition_and_Tenancy_Act_1950

Friendship [online]. [cit. 2020-12-26]. Dostupné z: <https://friendship.ngo>

Lathial. In: Banglapedia – the National Encyclopedia of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-17]. Dostupné z: <http://en.banglapedia.org/index.php?title=Lathial>

Perspective plan of Bangladesh 2021–2041 [online]. General Economics Division (GED), Bangladesh Planning Commission, 2020 [cit. 2020-12-27]. Dostupné z:

<http://oldweb.lged.gov.bd/UploadedDocument/UnitPublication/1/1049/vision%202021-2041.pdf>

Population density (people per sq. km of land area) – Bangladesh. In: World Bank Open Data [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné z:

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST?locations=BD>

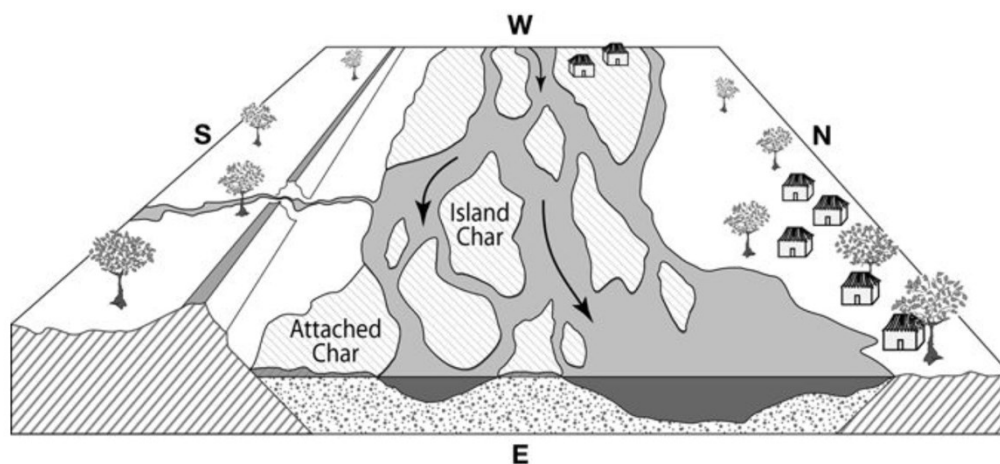
Rozloha území, počet obyvatel, hustota obyvatelstva a počet obcí podle krajů a okresů k 1. 1. 2019. In: Český statistický úřad [online]. [cit. 2020-12-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/121739374/130055200101.pdf/880458e9-8dd9-4583-adb3-72eec8beb356?version=1.1>

The [***] alluvion and diluvion regulation, 1825. In: Laws of Bangladesh [online]. [cit. 2020-12-10]. Dostupné z: <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-1319.html>

The State Acquisition and Tenancy Act, 1950 (East Bengal Act). In: Laws of Bangladesh [online]. Dhaka: Legislative and Parliamentary Affairs Division Ministry

of Law, Justice and Parliamentary Affairs, 2019 [cit. 2020-12-12]. Dostupné z:
<http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-241.html>

PŘÍLOHA

Obr. č. 1.: Náčrtek rozdílu mezi ostrovním čarem a čarem za normálních odtokových podmínek spojeným s pevninou. Převzato z: LAHIRI-DUTT, SAMANTA, 2013.

Obr. č. 2.: Mapa bangladéských řek. Dostupné z:
<https://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/banglade.pdf>

Obr. č. 3.: Eroze říčních břehů. Dostupné z: <https://www.daily-bangladesh.com/media/imgAll/2018April/SM/Shariatpur-180710143559.jpg>

Obr. č. 4.: Zaplavený *čar*. Dostupné z: <https://friendship.ngo/wp-content/uploads/2016/03/9B8A1637.jpg>

Obr. č. 5.: Plovoucí nemocnice organizace *Friendship*. Dostupné z:
https://pulitzercenter.org/sites/default/files/styles/node_images_768x510/public/09-23-16/1.jpg?itok=dzNxfY34